

ÇALIŞMA ORTAMI

İŞÇİ SAĞLIĞI
İŞ GÜVENLİĞİ
ERGONOMİ
İŞ HİJYENİ
ÇEVRE
VERİMLİLİK
İŞ HUKUKU
SOSYAL POLİTİKA

MAYIS 1993-SAYI:8

Fişek Özel Sağlık Hizmetleri ve Araştırma Enstitüsü Yayını * İki ayda bir çıkar

BU SAYIDA NELER VAR?

Hedef: Çocuklar Çiçektir... Ya Çıracılar? (Doç. Dr. A.Gürhan FİŞEK)

Söyleşi: Çıracılık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürü M. Hamdi İlhan

Çalışan Çocuklara Özel Sağlık Riskleri

Çalışan Çocuklara Verilen Sağlık Hizmetinde Farklı Yaklaşımlar (P. M. Shah)

Türkiye'den: Çalışan Çocuklarla ilgili 4 Araştırma

- Çıracılık ve Çocuk Emeği Araştırması (Koksal. Lordoğlu)
- Çocuk işçilerin Mediko Sosyal Sorunları Araştırması (Fişek)
- Türkiye'de Çalışan Çocukların Özel Risk Faktörleri (Fişek)
- Konfeksiyon Atölyelerinde Çalışan Kız Çocuklara ilişkin Bir Araştırma 1990'ların Çocuk Politikası Ulusal Kongresi Çalışan Çocuklar Raporu

Büyüteç: Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı (IPEC)

- IPEC
- IPEC ve Türkiye (Banu Kutluay)
- Yürüyen Klinik ve Vefa Hizmeti

Çeşitli Ülkelerden Örnekler:

- Çin
- Hindistan
- Endonezya
- Brezilya

Okurların Kaleminden:

- Şiir (Dengiz Toprak)
- Barış İçin Çabalar Şimdi Yaşam Mücadelesi Durumundadır (Dr. Derman Boztok)
- İsveç'te Kazalar (Dr. Gazanfer Aksakoğlu)
- 12-18 Yaş Çalışan Çocuklarda Beslenme (A. Evrim Türkmen)
- 4.Okur Semineri Sonuç Bildirgesi (Dr. Yasemin Günay)

HEDEF:

ÇOCUKLAR ÇİÇEKTİR... YA ÇIRAKLAR?

Doç. Dr. A. Gürhan FİŞEK

Çocuk dendiği zaman, gözümüzde, özenle bakılıp yetiştirilmesi gereken, çabuk kırılıveren bir çiçek canlanır. Çıracık deyince de, elleri yüzü ve giysileri yağ-kir içindeki büyümüş de küçülmüş ekmecek tekneleri.

Toplumun çalışan çocuk olgusuna bakışındaki sakatlık, buradan başlıyor. Çocuk olgusuna verdiğimiz değeri ve önemi, çalışma yaşamına taşıyamamışız. Çünkü çocukların çalıştırılmasında bir kaçınılmazlık bir yazgı görüyoruz. Bu gerçekten kaçınılmaz bir olgu mu? Birilerinin yazgısı mı?

Çocukların erken yaşlarda çalışma yaşamında yer alması çok boyutlu bir olgudur. Kaçınılmaz değildir. Yazgı ise hiç değildir. Ancak, kolaycı bir yaklaşımla, sağlık ve sosyal gerekçelerle hemencecik yasaklanabilecek bir olgu da değildir.

Çocukların çalışma yaşamında yer almaları, yalnızca kendileri ile ya da ailelerini ilgilendiren bireysel bir olay da değildir. Çünkü yol açtığı sorunlar ve sonuçlar yönünden bu ölçekleri aşmakta, ülke ölçeğinde, hatta uluslararası ölçekte sorunlara ve sonuçlara yol açmaktadır.

Konunun insan hakları belgeleri arasında yer bulması, çocuk hakları ile ilgili özgül (spesifik) bildirgeler çıkarılması ve çeşitli uluslararası örgütlerin gündemine girmesi boşuna değildir.

Her şeyden önce, 1919'dan sonra gittikçe yoğunluk kazanan insan hakları belgelerinde, çocuklara verilen önemin nedenini iyi sorgulamak gerekmektedir. 2000'li yılların çocuksuz çalışma yaşamına uyum sağlayabilmede, bu sorgulamanın yararlarını göreceğiz.

Öncelikli risk grupları saptanırken çocukların, neden çalışma yaşamına erken yaşlarda girmek zorunda kaldıklarının da irdelenmesi gerekmektedir. Bu, bizi, toplumsal gelir bölüşümündeki adaletsizliklere, eğitim sistemindeki yetersizliklere ve iş bulma olanaklarındaki kısıtlılıklara götürecektir.

Bugün çocuk emeğinin yaygın olarak kullanıldığı toplumlarda, çocuklar, erişkinlerle yanyana çalışmakta ve aynı sorunları paylaşmaktadırlar, işyerlerindeki karşılaşılan çeşitli etmenler, çocuklar kadar erişkin işçilerin de sağlığını bozmaktadır. Örneğin, üretim sırasında ortama çıkan hidroklorik asit, çocuğun olduğu gibi, erişkin işçinin de akciğerlerini zedelemektedir. Demek ki, bu toplumlar henüz, çocuklar için özgül risk oluşturacak konulara eğilme fırsatına sahip değillerdir. O halde, çalışma yaşamındaki çocuğu korumaya yönelik her adım, aynı zamanda erişkin işçiler için de önemli yararlar sağlayabilecektir.

Öte yandan, çalışan çocuk olgusunu daha derinlemesine incelediğimiz zaman, bunun bir dizi itirafı içerdiğini görebiliriz. Birincisi, **çıraklığın, bilimsel-teknik gelişmenin bugün ulaştığı düzeye karşın, ülkemizde varlığını sürdürmesi, teknolojik düzeyimizin geriliğinin bir itirafıdır.** Bu kadarla da kalmıyor. Eğitimde de ekonomik yaşamda da eskimiş bir model olan çırak-kalfa-usta sistemiyle yapılan eğitim, 20-25 yıl sonrasının gereksinmelerini karşılamaktan uzaktır.

Gözlemler, işyerlerinin teknolojik sıçramalarına koşut olarak, çocuk işçilerin, eski teknolojileri kullanan işyerlerine doğru kaydıklarını ortaya koymaktadır. Bu sistemde yetiştirilen ve sayılan yüzbinlerle anlatılabilecek olan çırakların, yarın, küçük girişimci ya da işçi olarak, yeni teknolojilere ayak uydurmakta zorlanacak ve ekonomik-teknolojik atılımlar için fren işlevi yapacakları ortadadır. Bu fren işlevlerini hem ekonomik olarak, hem de siyasal güç üzerinde baskı kurarak gerçekleştirmek İsteyeceklerdir. Bu, çıraklara yönelik bugünkü politikalarla, ülkenin yarınlara da ipotek altına alındığını ortaya koymaktadır.

Bir diğeri ise, çıraklığın varlığının, sosyal devletin amaçlarına ulaşamadığının itirafıdır. Çünkü çocukları çalışma yaşamına iten nedenlerin önde gelenleri, sosyal devletten beklentilerdir. Yapılan araştırmalar, çocukların meslek edinme ve ailesinin gelirine katkıda bulunmak kaygısıyla, çalışma yaşamına erken yaşta atıldıklarını ortaya çıkarmıştır. Örgün mesleki eğitim olanakları ve eğitim-sonrası aynı meslekte iş bulma olanakları kısıtlıdır. Buna karşın, her iki olanağı çırak-usta sistemi birarada sunmaktadır. Öte yandan temel insan haklarında olan gereksinmeden kurtulma hakkının ülkemizde yaşama geçmemesi, ailenin tüm bireylerini, yaşam kalitelerini yükseltmek için seferber olmaya itmektedir.

Çocuklar çalışma yaşamında, çağdaş toplumun getirdiği bir çok koruyucu mekanizmadan yoksun olarak yer almaktadırlar. Sendikalara üye olamamaktadırlar. Çıraklık ve Mesleki Eğitimi Yasası gereğince öğrenci olarak nitelenmektedirler. Dolayısıyla İşçiden sayılmamaktadırlar. Buna karşın, İş Yasası, 15 yaş altındaki çocukların çalıştırılmalarını yasaklamıştır. Haklarını savunacak özgül sorunlarını dile getirebilecekleri kendi örgütlerinden yoksundurlar. Çocukları, iş hukukunun koruyucu şemsiyesinden yararlandıracak olan iş denetiminin etkinliği azaltılmıştır. Her ne kadar Çıraklık ve Mesleki Eğitimi Yasası'nda ve işverenlerle Milli Eğitim Bakanlığı arasında yapılan sözleşmelerde. Ağır ve Tehlikeli İşler Tüzüğü'nün ve diğer çalışma mevzuatının işverene getirdiği yükümlülüklerin devam ettiği belirtiliyorsa da, uygulamada ve denetimlerde, bunların üzerinde yeterince durulmamaktadır. İşçi Sendikaları, Çıraklık ve Mesleki Eğitimi Yasası'nın getirdiği çeşitli katılımlı kurullarda yer almaktadırlar. Bugüne değin Konfederasyon düzeyinde de olsa, çıraktan konu alan bir uzmanlık komisyonu ya da İzleme bürosu kurulmamıştır. Buna karşın, kamuoyunu bu olguyla ilgili sendikaların görüşleri konusunda aydınlatan kampanyalara yönelinmemiştir.

Bütün bunlar, işçi sendikalarının konuya önem vermediklerinin ve ağırlıkla eğilmediklerinin itirafıdır.

Çocukların erken yaşta çalışma yaşamını içinde yer almalan, bu çocukların geldikleri ailelerin, henüz

geleneksel kültür örüntüsünü aşamamış olduğunun da bir itirafıdır. Gerçekten de araştırmalar, çıraklar arasında kırsal kökenin ağır bastığını göstermektedir (1). Kente 6 yaşından sonra gelenlerde de kırsal kökenin etkisi ve erken yaşta çalışmaya başlama eğilimi görülmektedir. Yine çocuklar üzerine yapılan araştırmalar tarla ya da bahçedeki ürünün cinsi-ne bağlı olmakla birlikte, kırsal alanda çocukların 5-7 yaşlarında çalışmaya (başladıklarını ortaya koymaktadır, yaşındaki çocuktan tek başına dağ da hayvanları otlatması beklenmektedir. Ana-baba ocağından ayrılarak mevsimlik işçi olarak gurbete çıkma yaşı ortalama 14.8'dir (2). Kırsal alandaki ilkokulların tatillerinin bile, salt çalışma mevsimine göre ayarlandığı ve kent ilkokullarında ayrı ilan edildiği unutulmamalıdır. Böylesi bir ortamda çocukların "yaşamlarını kurtarmak amacıyla sanayi kesiminde çalışmaya erken yaşta başlaması hiç yadırganmamalıdır.

Geleneksel kültür, örgün eğilimi kuruluşlarının yaygınlaşmadır bir dönemin ürünüdür. Çocuğun sosyalleşmesinde çalışma yaşamını erken yaşta tanımamasının, yaşamın gerçekleriyle karşılaşmasının önemli rolü olduğuna inanılırdı. Bu geleneksel kültür örüntüsü, bugün de özellikle kırsal alanda etkisini sürdürmektedir.

Bugün kentsel alana baktığımız zaman, okul çağı çocuklarının iki temel grupta toplandığını görürüz.

Bunlardan birincisi, örgün eğitim kurumlarında okumalarını sürdürenlerdir, ikincisi ise, çıraklık eğitim merkezlerine devam eden-etmeyen ama tam zamanlı olarak çalışma yaşamında yer alan çocuklardır.

Bu çağ çocuklarını, çalışmayan-okuyan ve çalışan olarak ikiye ayırmak olanaksızdır. Çünkü, örgün eğitim kurumlarında okumalarını sürdürenlerin, eldeki araştırma verilerine göre yansından fazlası, okul dışı zamanlarda çalışmalarını sürdürmektedirler (1). Okul dışı zamanlarda sürdürülen bu çalışmalar da iki bölümde incelenebilir. En büyük bölüm, yaz aylarında çalışanlardır. Hem okuyan hem de çalışanların yaklaşık beşte biri okulun açık olduğu dönemlerde de çalışmalarını sürdürmektedir., Sonuç olarak 7-17 yaş çocuklarının çok az bir bölümü çalışma yaşamından uzak katabilmektedir.

Kent yaşamında, üstelik de çalışma yaşamına atılmış olan çocuklarla, özel olarak ilgilenmek gerekmektedir. Bunun nedenlerini şöyle sıralayabiliriz:

1- Sağlık ve sosyal yönden toplumun en duyarlı kesimini oluşturmaktadırlar.

2- Kalabalıklar halinde birliktedirler. Bu aynı zamanda onların dünyalarını da, gereksinmelerini de birbirine yaklaştırmaktadır.

3- Özel sorunları vardır: 7-17 yaş döneminde, çocukların vücutlarında hormonal değişiklikler olur. Sosyal yaşantıya uyum sağlanmaya çalışılır. Erişkin yaşama hazırlık yapılır. Dolayısıyla, sorunlar çocuğu ruhsal" dalgalanmalara itecek denli çeşitlidir.

4- Kentsel yaşamın karmaşıklığı onları etkilemekte ve onların kaygı düzeylerini (özellikle geleceğe ilişkin) yükseltmektedir.

5- Çalışma yaşamında yer alma bu özel sorunların katlanmasına yol açmaktadır.

6- Çocuklar, kendilerine sunulan hizmetler üzerinde baskı grubu etkisi, yapamamaktadırlar.

Ülkemizde, nüfus piramidi denilen ilk yaşa doğru gittikçe genişleyen ve ileri yaşlara doğru gidildikçe sivriyen nüfus tablosu, 1961'den bu yana büyük değişiklik gösterdi (Şekil 1, 2) (3). Bütün engellemelere karşın, sosyalleştirilmiş sağlık hizmetleri, sağlık hizmetini herkes için ulaşılabilir kıldı ve toplumun sağlık düzeyini bir ölçüde yükseltti. Bütün yetersizliğine ve olayın bireyselleştirilmesi çabalarına karşın, nüfus planlaması çalışmaları, doğum hızını düşürdü. Bu durumda, piramidimizin karnı şişmeye ve sivri tepesi küntleşmeye başladı.

Bugün 7-17 yaş dilimindeki çocuklar, 1961'dekinden görece olarak daha önemli bir konumdadırlar. Bu da çocukluk ve gençlik çağındakilere yönelik sağlık ve sosyal hizmetlerinin sunulmuş biçiminin tartışılmasını önemli kılmaktadır.

Ne yazık ki, hükümetler, bugüne değin, kentsel alanda, koruyucu ve tedavi edici sağlık hizmetlerini bütünleştirerek ele almış; hizmetleri tek elde toplamış; gereksinme duyulan en yüksek standartta, eşit, ulaşılabilir ve tüm toplumu kavrayan bir sağlık örgütlenmesini geliştirmiş değillerdir. Bunu elde "sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesi" gibi elverişli bir yasal ortam bulunmasına karşın, gerçekleştirmemişlerdir. Çalışma yaşamında yer alan çocuklara özgü sağlık (ve sosyal) sorunları tartışılabilmenin ön koşulu, böylesi bir temel sağlık örgütlenmesidir. Hükümetler, bu tümelci ve temel sağlık örgütlenmesini, bir insan hakkı olarak görmemeyi sürdürürlerse, o zaman modelimize bir de, çocuklar için bu hizmetlerin verileceği biçimleri monte etmek gerekecektir. Ancak bu durumda ortaya çıkan sistem, verimsiz,

hizmetlerde tekrarlan içeren, başta insangücü olmak üzere kaynakların israf edildiği bir sistem olur.

Artan kentleşme olgusu, kentlerde insanların, yaşlarına ve konumlarına göre, farklı farklı örgütlenmeler içinde ve yoğunluğu yüksek kümelenmelerin içinde çalışmalarını gerektirmiştir. Kent insanına yönelik sağlık-sosyal hizmetlerin planlanmasında, mutlaka bu kümelenmelerin gözönüne alınması, hizmete katılım ve hizmetin denetimi konularında bu örgütlülüklerden yararlanılması zorunlu olmaktadır. Bu örgütlü topluluklardan biri de, öğrenciler ile çalışan çocuklardır. **7-17 yaş çocuklarına yönelik, sağlık hizmeti tümelci bir sağlık hizmeti ağı içinde kümenin özgül sorunlarını gözetken bu örgütlenme ile başarılı kılınabilir.**

Çalışan çocuk kümesinin özel sorunları ile ilgilenirken mutlaka onların çalışma koşullarının da ele alınması gerekir. Çalışma koşullarından kaynaklanan kimyasal, fiziksel ve biyoloji zarar vericilerin yanında psiko-sosyal etmenlerin de çocukların sağlığını etkileyeceği unutulmamalıdır.

Çocukların çalışma yaşamı ile erken yaşta tanışmasının önlenmesi çağımızın bir gereğidir. Ama bunu

sağlayabilmenin en temel koşulu da yine çağımızın bir gereği olan inşa haklarına saygıyı toplumda egemen kılmaktır. Ancak haklara saygılı bir toplum ortamında, çocukların erken yaşta işe girişmesine gerek kalmaz. Yine ancak bu ortamda, çocuklardan yararlanmayı düşünenlerin, bu düşünceleri engellenebilir. Çocukların çalışma yaşamından uzaklaştırılması bir çok yönden toplumun çağdaş işletme ve örgütlenme biçimlerine kavuşmasında bir dönüm noktası oluşturabilecektir. Ama ülkemizin sosyo-ekonomik ve siyasal gerçekleri, henüz bu noktadan uzakta olduğumuzu düşündürmektedir. Çocukları çalışma yaşamından uzaklaştırana kadar geçecek süreç içinde, onların çalışma koşullarını düzeltmek zorundayız. Bundan yalnızca çocuklar değil, yetişkinler de yararlanacaktır, insan haklarına saygılı bir toplum düzeni oluşturulmasından, yalnızca çocuklar değil, yetişkinler de yarar sağlayacaktır. Bütün bunlar düşünüldüğünde, çırakların çalıştıkları ortamları daha sağlıklı ve güvenli kılmak, toplumda devinim sağlayacak en uygun müdahale noktalarından biri olarak ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKLAR:

- (1) *FİŞEK A. Gürhan: Çocuk İşçilerin Medi-ko Sosyal Sorunları Araştırması (1986) - MEA-WARDS tarafından desteklenen çalışma- Yayınlanmamış araştırma verileri.*
- (2) *FİŞEK A. Gürhan: Çalışma İçin Özgül Risk Faktörleri Araştırması (1985) - Dünya Sağlık Örgütü tarafından desteklenen çalışma- Yayınlanmamış araştırma verileri.*
- (3) *Devlet İstatistik Enstitüsü: Türkiye İstatistik Yıllığı 1990, s.44.*

OKUR SEMİNERİ

AMAÇ

Çalışma ortamını yakından ilgilendiren konularına okurlarımızla birlikte katılımcı-paylaşımçı yöntemle tartışılması ve sonuçlarının duyurulması

SEMİNERİN KONUSU

Sosyal Sigortalar Kurumu
(SSK) Çıkmazı

Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürü M.Hamdi İLHAN ile Söyleşi

SORU 1: Çıraklar ilk kez 1977 yılında çıkarılan Çırak, Kalfa ve Ustalık Yasası ile öğrenci sayıldılar. Bu kabulleniş, 1966 yılında çıkarılan Çıraklık ve Meslek Eğitimi Yasası ile sürdü. Buna karşın, çıraklar, daha önce, 1926 yılında çıkarılan Borçlar Yasasının olanaklarından yararlanıyorlardı. Bu yaklaşım değişikliği, sizce, çırakların çalışma yaşamında korunmalarını ne yönde etkiledi?

YANIT 1: Çıraklık eğitimi, belirttiğiniz gibi 1977 yılında çıkarılan 2089 sayılı Çırak, Kalfa ve Ustalık Kanunu ile Türk Millî Eğitim Sistemi içinde yer almıştır. Çıraklık eğitimine ilgiyi artırmak, çırak ve işverenlerin benimseyecekleri bir sistem getirmek amacıyla bu kanunu bütünüyle yenileme çalışmalarına başlanmış ve yürürlükte bulunan 3308 sayılı Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunu çıkarılmıştır. 3308 Sayılı kanun ile çıraklık eğitimi uygulama kapsamına alınan II ve meslek dallarında faaliyet gösteren işyerlerinde çalışan çırak öğrencilere bir takım sosyal ve ekonomik haklar verilmiştir. Bu haklardan başlıcaları şunlardır:

- Aday çırak ve çıraklar öğrenci olarak kabul edilmiş ve öğrenci pasosu verilmesi, askerlik işlemlerinin ertelenmesi gibi öğrencilik haklarından faydalanmaları sağlanmıştır. Çıraklık eğitimi kapsamındaki il ve meslek dallarında 507 sayılı kanuna tabi işyerlerinde çırak yaşındaki gençlerin sözleşmesiz olarak çalıştırılması yasaklanmıştır.
- Aday çırak ve çıraklar, hastalık, iş kazaları ve meslek hastalıklarına karşı sigorta edilmişlerdir.
- Aday çırak ve çırak öğrencilere işverence ücret ödemesi yapılmaktadır. Ayrıca bunlara yılda 1 ay ücretli bin verilmesi kanunla hüküm altına alınmıştır.
- Aday çırak ve çırakların gece işinde çalıştırılmaları yasaklanmıştır,
- Kanun, çıraklık ve meslek eğitiminde yatay ve dikey geçişlere de imkan vermiştir. Bu hüküm gereğince aday çırak, çırak, kalfa ve ustaların eğitimleri sırasında kazandıkları bilgi ve beceriler, meslek liselerine geçişte değerlendirilmektedir. Böylece yüksek öğrenime geçmelerine de imkan sağlayan düzenleme gerçekleştirilmiştir.

SORU 2: Çıraklık ve Meslek Eğitimi Yasasının amaçlarını kısaca anlatabilir misiniz?

YANIT 2: Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunu ile eğitim için üç temel yaklaşım benimsenmiştir. Bu yaklaşımlar şunlardır:

- Çıraklık eğitimi
- Örgün meslekî eğitim (meslek liselerindeki eğitim)
- Yaygın meslek eğitimi (meslek kursları)

Böylece; kanun ile çıraklık, örgün ve yaygın meslekî eğitim ülkemizin becerili insan gücü ihtiyacını nitelik ve nicelik bakımından yetiştirmek amacıyla bir sistem bütünlüğü içinde yeniden düzenlenmiştir.

Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanununun amaçlarını şu şekilde özetleyebiliriz:

- Zorunlu eğitimden sonra, mesleği iş hayatı içinde öğrenmek isteyen gençlere düzenli ÇIRAKLIK EĞİTİMİ ile meslek öğretmek,
- Çıraklık eğitimi veya meslek liselerine devam etme imkanı bulamamış. İstihdam için gerekli temel yeterliklere sahip olmayan genç ve yetişkinleri MESLEK KURSLARI yoluyla istihdama hazırlamak,
- Çalışan insan gücünün iş verimini yükseltmek ve yeni teknolojilere ulaşmak amacıyla GELİŞTİRME ve UYUM KURSLARI açmak.
- Meslekî eğitim hizmetlerinin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması için yeni finansman kaynakları sağlamak,
- Araştırmalarla meslekî eğitimi sürekli destekleyip, gelişmesine yardımcı olmak,
- Meslek lisesi öğrencilerinin beceri eğitiminin işletmelerde gerçek iş ortamında yapılmasına imkan vermek.

SORU 3: Bakanlığınızın yürüttüğü çıraklık, kalfalık ve ustalık eğitimlerinin kapsamı nedir? Bugün yaklaşık ne kadar çocuk ve gence hizmet götürebiliyorsunuz?

YANIT 3: Çıraklık eğitimi, il ve meslek dallarına göre kademeli şekilde uygulanmaktadır. Bu eğitim halen 70 ilimizde ve her ilde farklı sayılarda olmak üzere 74 meslek dalında uygulanmaktadır.

Şu anda 261 çıraklık eğitimi merkezinde eğitim yapılmaktadır.

Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle çıraklık eğitimine devam edenlerin sayısında önemli gelişmeler sağlanmıştır. 1992-1993 öğretim yılında eğitime devam eden aday çırak, çırak öğrenci ve kalfa sayısı 196.200'e ulaşmıştır.

Yapımı sürmekte olan eğitim binalarının hizmete girmesiyle çıraklık sistemiyle meslek eğitimi göreceklere sayısında önemli artışlar olacaktır.

SORU 4: Çıraklar okulda çok kısa bir süre kalabilmekte, zamanlarının büyük bir bölümünü ve yaz tatillerinde ise tümünü işyerlerinde çalışarak geçirmektedirler. Yasaya göre bu dönemler de eğitim dönemidir. Acaba Bakanlığınız, çırakların, işyerlerindeki çalışmaları sırasında, meslek konusunda ne denli derinlemesine ve çeşitli bilgi ve deneyimler edindiğine ilişkin araştırmalara yardımcı olmaktadır?

YANIT 4: Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunu ile çıraklık eğitimi merkezlerinde yapılan teorik meslek eğitimi ile işyerlerinde yapılan beceri eğitiminin birbirini tamamlayacak şekilde planlanması ve yürütülmesi öngörülmektedir. Bu kanunla şekillenen eğitim sistemimizde ortaklaşa eğitim esastır. Eğitimciler, işyeri sahipleri ve meslek kuruluşu yöneticileri karşılıklı iyi ilişkiler kurmak durumundadırlar. Bu amaçla, çıraklık

eğitimi merkezlerimizde görevli yönetici ve öğretmenlerimiz, çırak öğrencilerin işyerindeki beceri eğitimlerini de izlemektedirler.

Çırak öğrencilerin beceri eğitiminden sorumlu ustalar, "usta öğretici iş pedagojisi" kurslarından geçirilmektedirler.

Çıraklık eğitimi uygulama sonuçlarını değerlendirilmesini sağlamak üzere Bakanlığımız, 1991 yılında ıraklık eğitimi araştırması yaptırmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, işyeri sahibi ve usta öğreticiler ile eğitim yöneticileri ve öğretmenler, çırak öğrencilerin işyerlerinde meslek becerilerini iyi öğrenebildiği görüşündedirler. Aynı araştırma sonuçlarından ıraklık eğitimi merkezindeki yönetici ve öğretmenlerin, beceri eğitimi, uygulamalarına oldukça yardımcı oldukları anlaşılmaktadır. Sistemin iş hayatınca da benimsendiği ve geliştirilerek uygulamaların yaygınlaştırılması gerektiği, araştırmayla belirlenmiştir.

SORU 5: Yapılan araştırmalar çırakların yoğun sağlık ve sosyal sorunları olduğunu ortaya koyuyor. Eğitim Merkezlerinde, ırakların sağlık ve sosyal sorunlarına ilişkin çalışmalar yapılıyor mu?

YANIT 5: Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunu'na göre, çırak öğrenciler için Sosyal Sigortalar Kanunu'nun iş kazaları ve meslek hastalıkları ile hastalık sigortaları hükümleri uygulanmaktadır. Ayrıca, iş Kanunu hükümlerine göre sağlık taramalarının yapılması, koruyucu hekimlik ve aşı hizmetlerinden yararlanmaları mümkün bulunmaktadır.

Çırak öğrencilerin sağlık taramasından geçirilmesi için Bakanlığımızca Valiliklere bir de genelge gönderilmiştir.

Çıraklık eğitimi merkezi müdürlüklerince, çırak öğrencilerin söz konusu sağlık hizmetlerinden yararlanmaları için, ilgili sağlık kuruluşları ile ilişki kurulmaktadır. İmkânlar ölçüsünde sağlık kuruluşları bu çalışmalara katılmaktadırlar.

SORU 6: Çıraklık ve Meslek Eğitimi Yasası'na göre, çırak olabilmek için "o iş dalında çalışmaya bünyeye elverişli olduğuna ilişkin rapor almak" gerekli. Ayrıca, Ağır ve Tehlikeli işler Tüzüğü gereği, 6 ayda bir "işe uygunluk" yönünden değerlendirilmeleri gerek. Ancak, bu raporları veren hekimler, genellikle sağlık ocağı hekimi. Sağlık ocağı hekimi, o iş dalındaki çalışmanın özelliklerini ve çocuğun çalışacağı işyerinin koşullarını görüp-tanınamış bir kişi. Mesleki yönlendirme ve iş-insan uyumu yönünden çok önemli bir aşamada, genel sağlık örgütlenmesinin dışında daha özel bir örgütlenmeye gerek duyar mısınız? Sözelimi, işyeri hekimliği alanında yetkinleşmiş, "okul sağlığı örgütlenmesi" gibi.

YANIT 6: Çırakların işe uygunluk yönünden değerlendirilmelerinin işyeri hekimliği alanında uzmanlaşmış hekimlerce yapılmasının amaca daha uygun olacağı muhakkaktır. Ayrıca bu gençlerimizin eğitime yönlendirilmelerine ve meslek seçimlerine yardımcı olacak düzenlemeye gidilmesi gerekmektedir.

Sanayi bölgelerinde bu amaçla hizmet edecek uzman hekim, psikolog, sosyal hizmet uzmanı, öğretmen ve meslekî kuruluş temsilcilerinden oluşacak "danışma grupları" oluşturulmalıdır.

Bu bölgelerde oluşturulacak rehberlik ve yönlendirme görevlerini yerine getirecek birimler, sosyal hizmet görevlerinin yanı sıra, çırak öğrencilerin sağlık, uyum ve gelişme fişlerinin düzenlenmesinden de sorumlu olmalıdır.

SORU 7: Çocukların çalışma yaşamında erken yaşlarda yer almalarının onların gelişimleri üzerinde sizce ne gibi etkileri var?

YANIT 7: Çocuk yaşta ve gelişme çağındaki insanlarımızın çalışma yaşamında yer almaları, fiziksel güçleri ile uygun olmayan işlerde çalıştırılmaları durumunda, fiziksel ve ruhsal gelişmelerini olumsuz yönden etkileyebilmektedir. Yeterli dinlenme, eğlenme, beslenme imkânı bulamamaları da çeşitli sağlık sorunlarının ortaya çıkmasına yol açabilmektedir, iş güvenliği tedbirlerinin yeterli ölçüde alınmadığı çalışma ortamlarında, iş kazası ve meslek hastalıkları gibi sorunlarla karşılaşmaları söz konusudur, informal eğitim yollarıyla meslek öğrenme çabası içinde bulunan çocuklarımızın eğitim eksikliği kaçınılmaz olmaktadır. Ancak uygulamada genç işçi ile çırak öğrencilerin birbirinden ayırt edilmesi gerekmektedir. Bazı mesleklerde ıraklık eğitimi daha ileri yaşlarda başlatılmaktadır. Eğitime katılanların çeşitli şartlarını iyileştirici çalışmalar yapılmaktadır.

Bu nedenlerle ıraklık eğitimi merkezlerimizde öğrenim gören çırak öğrencilerimize, öğlen yemeği verilmesi uygulamasına 1988 yılından itibaren başlamış bulunmaktayız. Bu uygulama. Devlet bütçesinden de desteklenmektedir.

Kırsal kesimden gelen ve barınma imkânları sınırlı olan aday çırak ve çırak öğrenciler için, pansiyon binası yaptırma çalışmalarımız başlamıştır. Ayrıca bu eğitim sisteminde bir sosyal kurum olan yatılılığı başlatma çalışmalarımız devam etmektedir.

SORU 8: Sizce, hangi önlemlerle desteklendikten sonra çocukların çalışma yaşamından uzaklaştırılması düşünülebilir?

YANIT 8: Çocukların özel olarak korunmaya ve yeliştirilmeye muhtaç oldukları gerçeği, çoğu ülkenin toplum ve çalışma yaşamında güncelliğini korumaktadır.

Ülkemizde, ilkokulu bitiren çocuklarımızın yarıya yakını, üst öğrenimini sürdürmemektedir. Bu çocuklarımız erken yaşta geçim çabası içine düşmektedir. Bu gençlik kesiminin büyük çoğunluğu, kırsal kesimden kente göçen ya da kırsal özelliklerini koruyan ailelerimizden çocuklarıdır.

Bu çocuklarımızın yetiştirilmesi ve korunması amacıyla kanunlarımızla çeşitli düzenlemeler getirilmiştir. Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunu gereğince, temel eğitimin birinci kademesini tamamlayan gençlerimiz

aday ıarak olarak eğitme alınmaktadır. Bu gençlerimizin teorik ve beceri eğitiminde, mesleğin n bilgilerini kazanmalarına ve ağırlıklı olarak gözlem yoluyla meslek öğrenme çabasını içinde bulunmaları gerekir. Ayrıca ağır, tehlikeli ve özellik arz eden mesleklerde çıraklığa giriş yaşını ile öğrenim düzeyi, ilgili Bakanlık ve kuruluşların görüşü alınarak yeniden düzenlenmiştir. Bazı mesleklerde çıraklığa giriş yaşını 15-16 yaşlarına çıkarılmıştır ve çıraklığa girişte ortaokul bitirme şartını getirilmiştir.

Bu soruna köklü zm bulabilmenin en temel yolu, zorunlu eğitimin 8 yıla çıkartması uygulamasının yaygınlaştırılmasıdır. Böylece mesleki ve teknik eğitim zorunlu eğitime dayandırılmış olacaktır. Bunun dışında, zorunlu eğitim sonrası mesleki ve teknik eğitimin formel ağırlıklı olması gerekmektedir. ocuk yaştaki gençlerimizin formel mesleki eğitiminde de, meslek için gerekli bilgi ve davranışların kazandırılması, işyerlerindeki beceri eğitiminin ağırlık noktasını oluşturmalıdır. Sosyal güvenlikten ve eğitimden yoksun olarak iş hayatını içinde bulunan gençlerin ıraklık sistemine çekilmesi onların gelecek ve sosyal güvenlikleri açısından son derece önemlidir. En iyi mesleki eğitim gerçek iş ortamında yapılan eğitimidir. Bu sebeple ıraklık eğitimi ortamının iyileştirme çalışmaları sürekli devam etmektedir.

Sayın Genel Müdür verdiğiniz bilgiler için teşekkür ederiz.

ÇALIŞAN ÇOCUKLARA ÖZEL SAĞLIK RİSKLERİ

Sorunun tanımı

1959'da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından yayınlanan Çocuk Hakları Bildirgesi'nde çocukların belli bir yaştan önce çalıştırılmayacağı; sağlığını tehdit eden, eğitimine engel olan, fiziksel, ruhsal ve sosyal gelişimini etkileyen hiçbir işte çalıştırılmaması ya da çalışmasına izin verilmemesi gerektiği yer alıyordu. Günümüzde çok az ülke ya da toplum, çocukların ekonomik katkısına gerek duymayacak bir gelişmişlik düzeyine ulaşabilmiştir. Pek çok ülkede sosyo-ekonomik koşullar çocukların çeşitli işlerde çalışmasını zorunlu kılmaktadır. ILOya göre 1980'lerin başında dünyada 15 yaşın altında "ekonomik olarak etkin" çocuk sayısı 50 milyon civarındadır. Değişik tahminlere göre bu sayı daha da fazla olabilir. Ekonomik olarak aktif çocukların ise hemen hemen hepsi (%98) gelişmekte olan ülkelerde yaşamaktadır.

ILO'nun bir yayınında "çocukların ücretli çalışması", "çocuğun ailesi dışındaki işverenler tarafından düzenli olarak sömürülmesi" şeklinde tanımlanmıştır.

Endüstrileşmiş ekonomilerde açık bir iş pazarı sözkonusuysa, işverenler ve çalışanlar arz ve talep dengesine göre eşit koşullarda kabul edilirler. Çocuklar ise bu pazara iş gücünü sunar, fakat sendika yoluyla pazarlık etme gücüne sahip değildirler. Her zaman için erişkinlerden daha az ücret alırlar. Sağlık yönünden ise erişkinler için zararlı ya da tehlikeli olduğu bilinen işler yaptırılarak açıktan açığa, ya da erişkinler için güvenli kabul edilen ancak çocuklar için zararlı olabilecek işler yaptırılarak gizli bir şekilde sömürülebilirler.

Çocukların çalışmasına geleneksel yaklaşım

Şimdiye kadar yetkililerin çoğu çocukların çalıştırılmasının yasalarla önlenebileceğini düşünüyordu. Eğer yasalara karşı sorun sürerse yasanın yeterince kapsamlı olmadığına ya da uygulamada yetersizlikler bulunduğu hükmediliyordu.

Bu konuda şimdiye kadar çıkarılan 27 ILO Sözleşmesi ve 14 Tavsiye Kararı'na karşı çocukların çalışması önlenememiştir, çünkü bu daha çok sosyo-ekonomik bir sorundur.

Şu andaki ILO uluslararası çalışma standartlarına göre en küçük çalışma yaşı 15'dir. 15-18 yaş arasında kişiler "genç" sayılır ve bunlara özel standartlar uygulanır. 13 ile 15 yaş arasındaki çocukların "hafif işler" yapmalarına izin verilmiştir. Hafif iş tanımı çok kesin olmamakla birlikte çocuğun sağlığına ve gelişmesine zararı olmayacak; okula gitmesine, yetkililer tarafından onaylanan meslek ve eğitim programlarına katılmasına, edindiği bilgilerden yararlanmasına engel olmayacak işler şeklinde belirtilmektedir. Ancak çocuğun sağlığını ve eğitimini dikkate alan bu standardın uygulanması için hiçbir ciddi çaba görülmektedir. Uluslararası çalışma standartları, en az yaşın yasalarla saptanmayacağı 3 durumu da belirtmektedir. Bunlar çocuğun kamu etkinliklerine (örneğin sanat) katılması, ailesinin işinde çalışması (iş zararlı ve tehlikeli olmadığı sürece) ve mesleki ve teknik eğitim okullarında öğrenci olmasıdır.

ÇALIŞMA KAPASİTESİ VE SINIRLARI

İş tasarımı ve iş sağlığı sorunları

İş tasarımı; operatörlerin seçilmesi ve eğitimi, alet ve makinelerin tasarlanmasını, iş istasyonlarının tasarlanmasını, çalışma süreçlerinin ve durumlarının uyarlanmasını, çalışma ve dinlenme saatlerinin belirlenmesini, kişisel koruyucu donanımın tasarımını ve işyeri ortamındaki fiziksel etkenlerin kontrolünü kapsar. Günümüzde iş tasarımı ergonomiye dayalı bilimsel bir yaklaşımla yürütülmektedir. Amaçları işlemin en fazla verimle yapılmasını sağlamak, insan hatası olasılığını en aza indirmek, yorgunluğu azaltmak ve işçiye yönelik riskleri ortadan kaldırmaktır.

Çalışan çocuklar iş yorgunluğu, iş travması ve işin tasarımıyla ilgili diğer sağlık sorunlarıyla karşı karşıyadır, iş yorgunluğunun kesin bir tanımı yoktur ancak yerel kas yorgunluğu, kalp- solunum yorgunluğu, duyuşal (görme ya da işitme) yorgunluğu ve genel yorgunluk başlıkları altında incelenmektedir. İş travmaları ise açık travma ve birikici travma olmak üzere İM çeşittir. Açık travma mekanik bir kazaya ya da fiziksel etkene bağlı olarak oluşan ani yaralanmaları ifade eder. Bu kazalarda hem kişinin kendisinden kaynaklanan güvensiz davranışlar, hem de ortamdan kaynaklanan güvensiz koşullar etkilidir. Birikici travma be kronik tekrarlayan zorlanma zedelenmesi ya da kronik yumuşak doku travması olarak da bilinir. Vücudun bir kısmını ilgilendiren küçük ve tekrarlayıcı zorlanmalara bağlıdır.

İş tasarımı için temel biyolojik bilgiler

İş tasarımı insanın çalışma kapasitesinin ve sınırlarının bilinmesi gereklidir. Antropometri vücudun ölçüleri ve hareket yeteneği hakkında bilgi verir. Biyomekanik, kuvvetlerin işe uygulanmasıyla ilgilidir, iş fiziolojisi, çalışma sırasında harcanan enerjiyi gösterir. Çevre fiziolojisi fiziksel çevrenin etkisi, gerilimin sınırları ve en iyi çalışma koşulları hakkında bilgi sağlar. Beceri fiziolojisi, işçilerde bilgi-işleme ve karar verme aşamalarıyla ilgilidir. İş fiziolojisi kişisel yeteneklerdeki, istekteki ve eğitimdeki farklılıkları inceler. Temel bilgiler olmaksızın yapılan iş tasarımı, işçileri riske sokar. Ergonominin ilkeleri her yerde aynıdır ancak dünyanın çeşitli bölgelerindeki insanlar farklı özellikler taşıdığından bu konuda her ülke için ayrı araştırmalar yapılması gereklidir. Halen gelişmekte olan ülkelerde ergonomi konusunda araştırma yapabilecek çok az kuruluş vardır. Çocuklarda ise iş tasarımına bağlı riskleri ortadan kaldırmak daha da zordur. Aynı yaş grubundaki çocuklar arasında bile büyüme ve gelişme yönünden büyük farklar bulunduğundan her çocuk ayrı ayrı değerlendirilmeli ve güçsüz olanlar korunmalıdır.

PSİKOSOSYAL RİSKLER

İş sağlığında şimdiye kadar yalnızca çalışma ortamındaki fiziksel risk etkenlerinin ortadan kaldırılmasına

önem verilirken hızlı teknolojik değişim, özellikle de işin mekanikleşmesi psikososyal etkenleri de gündeme getirmiştir. 1984 yılında yapılan ILO/ WHO Ortak Komitesi'nin tanımına göre İşteki psikososyal etkenler; çalışma ortamı, işin kapsamı, örgütsel durum ve işçinin kapasitesi, gereksinimleri, beklentileri, gelenekleri, kültürü ve ek bir işte çalışmayı düşünmesi arasındaki etkileşimlerden kaynaklanır ve sağlığı, iş performansını ve iş doyumunu etkileyebilir.

Çocukların işte karşılaştığı psikososyal riskler üzerinde daha yeni yeni araştırmalar yapılmaktadır. Bu araştırmalar gözden geçirildiğinde 4 grup çocuğun ele alındığı görülmektedir. Birinci grup Kenya'da diğer kişilerin evlerinde çocuk bakıcısı ya da temizliğe yardımcı olarak çalışan çocukları kapsamaktadır. Bu çocuklar arasında geri çekilme, yaşına göre geri davranışlar, erken büyüme, depresyon, kendini aşağı görme ve direnç saptanmıştır, ikinci grup çocuklar çiftliklerde ve tarlalarda çalışanlardır. Bu çocuklar anne-babalarıyla birlikte sürekli yer değiştirmekte, uzun saatler ağır işlerde çalışmakta ve okul değiştirmektedir. Bunlar arasında da yorgunluk, bıkkınlık, İlgisizlik ve içe dönüklük gözlenmiştir. Kendilerini değersiz hissetmekte ve kaderci bir yaklaşım geliştirmektedirler.

Üçüncü grup sokaklarda ayakkabı boyacısı, gazete dağıtıcısı, çöpçü, satıcı olarak çalışan ya da hırsızlık gibi yasal olmayan işler yapan çocuklardır. Bu tür yaşamın çocuklar üzerindeki olumsuz etkileri düzenli İşlerden hoşlanmama, aşın yorgunluk, kahve, sigara ve alkol kullanımı, cinsel yolla bulaşan hastalıklar, ana-baba kontrolünü reddetme, suç işleme, vücutta şekil bozukluğu ve büyüme geriliğidir. Dördüncü grup ise fabrikalarda çalışmaktadır. Bu işlerde çocuklar sürekli uyanık ve dikkatli olmak zorundadırlar, yoksa kalıcı sakatlıklara uğrayabilirler. Ara vermeden uzun saatler çalışmak çocuğun yaratıcılığını azaltır, düş gücünü kısıtlar ve duygusal bozukluklara neden olur.

Erişkinlerin karşı karşıya olduğu psikososyal risklere ek olarak çocuklar, yalnızca çocuk olmalarına bağlı başka risklerin de etkisi altındadırlar. Çocuğun normal gelişimini sağlayabilmesi için ailesi, akranları ve toplumdaki diğer kişilerle anlamlı ilişkiler kuracak, oyun oynayacak, araştırarak, dinlenecek, doğal ve kontrolsüz davranabilecek zamana gereksinimi vardır, iş onları çocukluklarından yoksun bıraktığından, çocuk çalışanlar genellikle işe karşı olumsuz bir tutum geliştirmektedirler. Çalışan çocuklar ayrıca okullarını da bırakmak ya da ikinci plana itmek zorunda kalmakta ve eğitimsizlik nedeniyle sonraki yaşamlarına hazırlanamadıkları gibi. daha sonra bu olanakları yakalamaları da mümkün olmamaktadır. Çoğu durumda çalışma yaşamı çocukları ailelerinden ayırmakta ve onları aile şefkatinden, bakımından ve desteğinden yoksun bırakmaktadır. Özellikle kırsal bölgelerden şehirlere çalışmaya gelen bu çocuklar günlük yaşamın sorunlarıyla tek başlarına uğraşmakta, kendilerini şaşkın ve çaresiz hissetmektedirler.

Çalışan çocuklar güç ilişkilerinde de dezavantajlıdır. Genellikle duygularını ve gereksinimlerini dile getirmelerine İzin verilmez, katı disiplin altındadırlar, bazen sindirmeye ve hatta fiziksel İstismara maruz kalırlar. Genellikle işe isteyerek değil, büyüklerinin zorlamasıyla başlar ve bu isteksizlikleri bütün iş yaşamları boyunca sürer. Genç yaşta verilen sorumluluklar İse sorumluluğu reddederek ileride de daha ben merkezci olmalarına neden olabilir.

Çocuk işçilerde aile içinde, işyerinde ve toplumda az ya da çok ölçüde bir rol çatışması görülür. Aile içinde erişkin gibi para kazanıp çocuk gibi itaatkar davranması beklenir. İşyerinde erişkin gibi zor İşleri yapması, fakat bir çocuğa gösterilen sosyal davranıştan, kabul etmesi beklenir. Topluma ise erişkin gibi ekonomik katkıda bulunurken çocuk gibi temel eğitim alması beklenir. Yani bu çocukların İşçi olarak erişkin rolü oynarken diğer bütün yönlerden çocuk olarak kalmaları gerekmektedir.

Çalışan çocukların karşı karşıya kaldıktan psikososyal risk etkenlerini kontrol etmenin sorumluluğu yalnızca işverene bırakılmamalıdır. Önce toplum ya da devlet, sağlık ve eğitimi dikkate atarak çocuklara uygun işleri belirlemelidir.

Çalışan çocuklara verilen sağlık hizmetleri

Çalışan çocuklara sağlık hizmeti götürmede temel sağlık hizmetleri yaklaşımı tek yol olabilir.

Temel sağlık hizmeti, öncelikle çalışan çocuklar sorununa toplumun dikkatini çekmeli ve sorunun çözümü için toplumun katılımını sağlamalıdır. Temel sağlık hizmetlerinin amaçlarından biri insanlara çalıştıkları ve yaşadıkları yerde ulaşmaktır. İşçi sağlığı hizmetinin gerektirdiği olanaklarla desteklenen bir birinci basamak sağlık hizmeti, çocuklar da içinde olmak üzere olanaktan az olan bütün işçilerin korunmasını sağlayabilir. İş müfettişlerinin tersine toplum sağlığı çalışanları hangi işte olursa olsun bütün çalışan çocuklara ulaşabilir ve bilgi toplayabilirler. Çalışılan İşler, burada karşılaşılan tehlikeler ve sağlık sorunları hakkında toplanan bilgiler sağlık çalışanlarının sahip olması gereken bilgi ve becerilerin saptanmasında. İşçi sağlığı hizmetlerini desteklemek için gerekli olanaktan belirlenmesinde, ulusal İşçi sağlığı programlarındaki önceliklerin belirlenmesinde ve o ülkede çocuklara uygun iş türlerinin saptanmasında kullanılır.

Temel sağlık hizmetlerinin farklı iş kollarına götürüldüğü ülkelerde, toplum sağlığı çalışanları acil durumlar, hasta şevketime ve periyodik raporlar gibi iş sağlığı konularında eğitim almalıdır. Bu çalışmalar, çeşitli mesleki tehlikelerin saptanması ve kontrol edilmesi amacıyla gezici birimler (mobil-ünit) tarafından desteklenmelidir.

ÖNERİLER

Toplum düzeyinde:

- Çalışan çocuklara sağlık hizmeti götürmek ve bilgi toplamak ve temel sağlık hizmetleri yaklaşımı

kullanılmalıdır.

- işçi sağlığı hizmetleri, toplum sağlığı çalışanlarını destekleyecek şekilde örgütlenmelidir.
- O toplum için çocukların çalışmaması gereken işler ve sunuk kalmaması gereken ajanlar belirlenmelidir.

Ulusal düzeyde:

- Ülkenin her yerindeki sosyo- ekonomik gelişim ve çocukların çalışmasını ortadan kaldırma yönündeki çabalar izlenmelidir.
- Ülkenin genel sosyo-ekonomik düzeyine göre çocukların çalışması hakkındaki yasalar yenilenmelidir.
- Ulusal bütçeden temel ve mesleki eğitime öncelik verilmelidir.
- Eğitim sistemi, belli yaş gruplarındaki çocukların hem çalışıp hem okumasına izin verecek şekilde değiştirilmelidir.
- Çalışan çocukların ulusal sosyal güvenlik işçi tazminatları sistemine bağlı olmaları sağlanmalıdır.
- Temel Sağlık Hizmeti yaklaşımına kesin olarak karar verilmeli ve ulusal sağlık sistemi buna göre örgütlenmelidir.
- iş sağlığı altyapısı Temel Sağlık Hizmeti çalışmalarını destekleyecek şekilde düzenlenmelidir.
- Sağlık çalışanlarına iş sağlığı eğitimi verilmelidir.
- Çalışan çocuklara özgü sağlık riskleri hakkında araştırmalar yapılmalıdır.
- Çocuklar, işverenler ve anne-babalara yönelik, sağlık ve güvenlik hakkında eğitim materyali hazırlanmalıdır.
- Toplumlara, çalışan çocukların sağlığının korunması ve bakımı ile ilgili konularda maliyet-etkinlik ve maliyet-kâr analizleri yapabilmeleri için yardım sağlanmalıdır.

ÇALIŞAN ÇOCUKLARA VERİLEN SAĞLIK HİZMETİNDE FARKLI YAKLAŞIMLAR

P. M. Shah

Çocukların çalışması ile sağlık arasındaki ilişkinin, çocuk sağlığı ile ilgilenenler tarafından bilimsel olarak çok az araştırılmış olması üzüntü vericidir. Bu konuda ne çocukların, ne de çalıştıkları işlerin özellikleri iyi bir şekilde tanımlanmıştır. Çocuğun tehlikelere daha duyarlı olduğu kritik yaş, çalıştığı işin süresi, çocuğun sağlığına zarar veren işler gibi önemli konular, en azından 55 milyon çocuğun çalıştığı işlerin büyük bölümünde bilimsel olarak ortaya konmamıştır. Genellikle düşünüldüğü gibi bütün çalışan çocuklar sağlık tehlikeleriyle karşı karşıya kalmamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin çoğunda çocuklar çalışabilecek yaşa gelir gelmez ailelerinin işlerinde çalışmaya başlamaktadır. Bazı ülkelerde 15 yaşın altındaki çocukların %80'i bu yolla çalışma yaşamına atılmaktadır. Kırsal bölgelerde bu sistem, yetişkinlikteki mesleğe bir hazırlık ve eğitim olarak yararlı bile olabilir. Çocuk hafif işleri yaparken önemli olduğunu ve işe yaradığını hisseder, bu şekilde bir sorumluluk ve ait olma duygusu kazanır. Aynı zamanda bu aile ortamında dinlenme araları verebilir ve oyun oynamaya da zamanı kalır.

Sağlık tehlikeleri

Sağlık için zararlı etkileri olan iş türünü tam olarak belirlemede kolay değildir. Genç işçilerin çoğunun işyeri geleneksel aile çiftliği ya da evdir. Çocuklar evde çalışırsa anne- babaları da dışarıda çalışabilir. Çocuk bakımı, yemek pişirme, ev temizliği, su ve yakacak getirilmesinin yükü genellikle ailenin en büyük çocuğunun omuzlarındadır. Tehlikeli işler grubu" dışında ILO Sözleşmesinde yer alan işler zararlı değildir. Pek çok toplumda iş, eğitim ve boş zaman arasında ayırım yapılmaz. Eğitim yaşama hazırlık olarak değil, yaşamın bir parçası olarak kabul edilir. Çocuklar bir yandan işbirliği içinde çalışırken bir yandan da okulda öğretilmeyen ve geleneksel önemi olan değerli beceriler edinebilir ve sosyal değerleri öğrenebilirler.

Çalışmanın çocuk sağlığı üzerine zararlı etkileri bilimsel olarak araştırılmamıştır. Çalışan çocuklarda görülen pek çok hastalık, ileri derecedeki yoksulluğa bağlı olabilir. Kronik yarı-açık durumu ve sağlıksız çevre, çalışsın ya da çalışmasın bütün çocukların sağlığının bozulmasına neden olur. Ancak çocukların çalışmasının zararlı etkileri hakkında bazı kanıtlar vardır. Pek çok çocuk çok erken yaşta çalışmaya başlamakta ve tatil yapmadan günde 12-15 saat tehlikeli işlerde çalışmaktadırlar. Boudhiba'ya göre Bombay'ın bazı bölgelerinde çocukların %24,7'si 6-9 yaşları arasında, %48,4'ü ise 10-12 yaşları arasında çalışmaya başlamaktadır. Pakistan'da halı dokuma işlerinde, çoğu 6 yaşın altında olan 1,5 milyon çocuk günde 11-12 saat çalışmaktadır. İtalya'da endüstri kazası kurbanlarının %8,18'i, 18 yaşın altındaki çocuklar ve gençlerdir. ABD'de mevsimlik işçi olarak çalışan 1 milyon Meksikalı çocuk vardır ve tarlalarda bazen 4 yaşındaki çocuklar anne-babalarına yardım etmektedirler. Paris'te 5000 erkek çocuk ve 3000 kız çocuk fahişelik yapmaktadır ve Latin Amerika'da en fazla talep edilen fahişeler 10-14 yaşları arasındadır. Çocuklar yalnız ev işlerini yapmamakta; makine üreten fabrikalarda, dokumacılıkta, tekstil endüstrisinde, inşaatlarda, biriket yapımında, kibrit fabrikalarında, kömür madenlerinde, sağlığa zararlı işlerde, mikrobilgisayar endüstrisinde her türlü işte çalışmakta ve ayrıca çöp toplamakta, hırsızlık yapmakta, uyuşturucu madde ticareti yapmakta ve dilenmektedirler.

Kötü beslenme

Hindistan'ın da içinde bulunduğu 28 ülkede kişi başına ortalama kalori alımı, gereksinimin %73-89'u kadardır. Bu ortalamalar bütün ülke için hesaplanmıştır. Eğer sınıf farkları ve sosyal eşitsizlikler de dikkate alınırsa, toplumun en kötü durumdaki kesimlerinin gereksinimlerinin çok daha az ölçüde karşılanabildiği görülecektir. Çalışan çocuklar da en fazla bu kesimlerden çıkmaktadır. En yoksul toplulukların, gelişimlerinin en erken basamaklarındaki üyeleri, en erken çalışmak zorunda kalanlardır. Çalışmak, besin gereksinimlerini daha da artırır. Ergenlikteki normal büyüme hızlanması, kötü beslenme ve bedensel çalışmadan olumsuz etkilenir. Japonya'da yapılan, bu konuyla ilgili tek çalışmaya göre 12 yaşında boylan aynı olan çocuklarda, 14 yaşından önce çalışmaya başlayanlar ve 18 yaşından sonra çalışmaya başlayanlar arasında 4 cm'lik boy farkı olduğu gözlenmiştir. Kazandıklarıyla aile bütçesine katkıda bulunan çocukların beslenme durumunun, çalışmayan ve daha yoksul olanlara göre daha iyi olup olmadığı hakkında herhangi bir araştırma yapılmamıştır.

Bulaşıcı hastalıklar

Çalışan çocuklar enfeksiyöz tüberküloz olgularıyla yakın temastadırlar. Ağır beslenme bozukluğu, kansızlık, ağır iş, yorgunluk ve yetersiz uyku on-lan bulaşıcı hastalıklara duyarlı hale getirir. Büyümenin hızlandığı çağda açık bir tüberküloz olgusuyla temas, daha önceden oluşmuş ve gelişmekte olan ülkelerdeki yoksul çocuklarda sık görülen sessiz lezyonların yeniden etkinleşmesine neden olabilir. Ancak çalışan çocuklarda; aynı yaş, cins, ekonomik ve çevresel ortama sahip çalışmayan, çocuklardan daha fazla tüberküloz görüldüğüne ilişkin güvenilir bir araştırma sonucu yoktur. Aynı şekilde çalışan çocuklarda cüzzam ve cinsel yolla bulaşan hastalıkların sıklığı hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Evde yardımcı olarak çalışan kız ve erkek çocuklarının cinsel tecavüze uğradığı durumlar bilinmektedir.

Diğer fiziksel sağlık tehlikeleri

Halı dokuma, nakış, ağır yük kaldırma gibi bazı işlerde kemik zedelenmeleri ve duruş bozuklukları görülmektedir. Mikrobilgisayar fabrikalarında ya da nakış vb. endüstrisinde günde 12-14 saat çalışan küçük kızların görmelerinin 5-8 yıl içinde bozulduğu bildirilmektedir. Ancak işin bu kötü etkilerinin doğrulanması gerekmektedir.

Psikososyal gelişim üzerine etkiler

Çocuğun işgücü içinde bulunmasının, psikososyal gelişimi üzerinde ağır ve kötü etkileri vardır. Çocuğun sağlıklı psikososyal gelişimi için boş zaman, oyun ve eğlence kesinlikle gereklidir. Sosyal iletişimi kısıtlanmış, günde uzun saatler çalışan çocukların ruhsal gelişimleri kaçınılmaz şekilde bozulur. Genelde çocukların çalışması öğrenimlerinin, eğitimlerinin, gelişimlerinin ve topluma katılmalarının zararına olur. Hindistan'da Sivkasi'de fabrika otobüsüne yetişmek için sabah saat 3.00'te kalkan ve akşam saat 19.00'da eve dönen kibrit fabrikası işçisi 45 000 çocuğun gelişimini incelemek ilginç olabilir.

Çalışan çocuklar ergenlik ve buluş çağının psikososyal aşamalarından geçmeden yaşama atılmaktadırlar. Erken yaşta erişkinlerin kavgalarıyla, cinsel yaşamıyla, yasa dışı işleriyle ve suçlarıyla tanışan çocuklar zamanından önce büyümektedirler. Güneydoğu Asya'nın "altın üçgen" bölgesinde yaşayan yarım milyon çocuk uyuşturucu ilaç kullanmaktadır. Bu bölgedeki çocuklar afyon tarlalarında çalışmaktadırlar. Hindistan'da çalışan çocuklar arasında sigara içme, ilaç bağımlılığı, kaçakçılık ve fahişelik yaygındır. Buna göre çalışan çocuklar uyuşturucu bağımlılığı ve alkolizm tehlikelerine daha fazla sunuk kalmaktadırlar.

Bu meslekler ve koşullar çocukların psikososyal gelişimini olumsuz etkilemekte ve çoğu ilerde suç işlemektedir. Çocukların çalışmasının psikososyal yönleri hakkında, özellikle de erken yaştan itibaren uzun süre boyunca çalışan ya da fahişelik ve çeşitli sosyal suçların içinde olan çocuklar üzerinde yapılmış bir araştırma yoktur.

Çalışan çocukların sağlık gereksinimleri

Çalışan çocuklar, önemli bir fiziksel ve psikososyal gelişme basamağındadırlar. Bu dönem ergenlikteki büyümenin olduğu ve kişiliğin olgunlaştığı bir dönemdir. Fiziksel aktiviteyle birlikte beslenme gereksinimleri artar. Çocuklar için yaşamsal önemi olan sosyal ilişkiler, çalışma ile en aza iner. Dünyada çalışan çocukların %78'i, Asya ve Pasifik ülkelerinden, %80'inden fazlası da kırsal bölgelerdendir. Çoğu sağlık hizmetlerine güçlülükle ulaşabilmekte, ulaşabilenler ise bedelini ödeyememektedir.

Çalışan çocukların sağlık hizmetine alternatif yaklaşımlar

Ülkelerin çoğunda toplumun etkin olarak katıldığı temel sağlık hizmetleri sistemi uygulanmaktadır. Eğer iyi örgütlenir ve uygulanırsa temel sağlık hizmetlerine toplumdaki her birey katılabilir ve eğer yerel bir sağlık çalışanı bulunuyorsa hizmetlerin kabul edilebilirliği artar. Hem çocuk çalışanların hem de işverenin sağlık hizmeti almaya olan dirençleri çok azdır. Çalışan çocuklar periyodik olarak çalışma yellerinde ve evlerinde, uygun zamanlarda birinci basamak çalışanları tarafından ziyaret edilmelidir, ikinci basamak sağlık hizmeti desteği de önemlidir. Doktorlar ve hemşireler çalışan çocukların karşı karşıya olduğu sağlık tehlikelerini bilmelidirler.

Taramalar ve risk altındaki çalışan çocukların belirlenmesi

Taramalar toplumda okula gitmeyen bütün çocukların incelenmesi, çalışan çocukların hepsine ulaşılmasını sağlayabilir. Bu taramalar birinci basamak sağlık hizmetleri çalışanları tarafından, gençlik örgütleri ya da okul çocukları gibi grupların yardımını da alarak yürütülmelidir.

Çalışan bir çocuğun fiziksel, ruhsal ve sosyal olarak risk altında olduğunu saptamak için bir sistem geliştirilmelidir. Risk göstergeleri sağlık tehlikesinin özelliklerine göre düşük, orta ve yüksek risk olarak gruplanmalıdır. Birinci basamak çalışanları ve toplumdaki gruplar, risk yaklaşımını bilmelidirler.

Toplum katılımı, kendi kendine bakım ve çocukların çalışması

Toplum okula gitmeyen çocukların sağlık taramalarına, risk altındaki çocukların belirlenmesine ve onların sağlık hizmetlerine katılmalıdır. Genç işçilerin kendileri de, kendi sağlık düzeylerini yükseltmek için toplumun gösterdiği bu çabalara katılabilirler. Yerel gençlik örgütleri ve okul çocukları, çalışan çocuklara yardım edecek odaklar olabilir. Hem çalışan çocuklar, hem de ilgili toplum örgütleri, özellikle çalışan çocukları, ilgilendiren sağlık sorunlarının iyileştirilebilir ve önenebilir yönleri hakkında bilgi sahibi olmalıdırlar.

Beslenme programlarının yürürlükte olduğu bölgelerde, çok yetersiz beslenmiş çocuklar düzenli olarak destek almalıdırlar.

İşverenin çalışan çocukların sağlık hizmetlerine katılımı

İşverenler, çalışan çocuklara sağlık hizmeti sağlama çabalarında topluma katılabilirler. Bir tarama sistemi kurulmasının, düzenli sağlık muayenelerinin ve çocuklara götürülen sağlık hizmetinin önemi işverenlere anlatılmalıdır. Mümkün olan durumlarda işveren, dinlenme ve eğitim programlarının olduğu kadar sağlık hizmetinin de düzenlenmesine katılmalıdır.

1. ÇIRAKLIK VE ÇOCUK EMEĞİ ARAŞTIRMASI:

Doç. Dr. Sema KÖKSAL, Doç. Dr. Kuvvet LORDOĞLU, 1993

Son yıllarda özellikle uluslararası düzlemde, çalışma yaşamının düzenlenmesiyle ilgilenen bir çok çevrede, "çocuğun çalışmasına" dönük konular üzerinde artan bir ilgi gözlenmektedir. Bu ilgi genellikle çalışma yaşamı ile ilgilenen uluslararası kuruluşlar tarafından geliştirilen ve bütün ülkeler için geçerlilik kazanması düşünülen çalışma yaşamı standartlarının uygulanmasında ortaya çıkan somut güçlüklerin de oldukça önemli bir payı bulunmaktadır.

Çalışma yaşamına bazı evrensel standartları getirmeyi amaçlayan birçok uluslararası kurum için uzun bir dönem "çocuk emeği" sorunu tarım toplumlarının ya da yeni sanayileşen toplumların sorunu olarak algılanıyordu. Bu ülkelerde çocuk emeğinin gerek tarımda ve gerekse kentlerde oluşan "enformel" sanayilerde ve yasal-kurumsal koruma alanlarının tamamen dışında yaygın olarak kullanılması gündemin en önemli maddesini oluşturuyordu. 1980'li yıllara kadar bu uygulamaların bazı uluslararası yasal

TÜRKİYE'DEN: ÇALIŞAN ÇOCUKLARLA İLGİLİ 4 ARAŞTIRMA

ve kurumsal düzenlemelerle önlenebileceğine inanç çok yüksekti. Ancak son dönemlerde yapılan çalışmalar, çocuk emeğinin üretimde kullanılmasını önlemeye dönük politikaların uygulamada basan şansının daha çok bu ülkelerdeki çocuk emeğinin kullanılmasını yaygınlaştıran yapısal özelliklerin anlaşılmasına bağlı olarak artabileceğinin kavranılmaya başlandığını ortaya çıkarmaktadır.

Son dönemlerde bir yandan uluslararası düzlemde tartışılmaksızın genel kabul gören "çocuk emeğinin azaltılması" ilkesinin tek tip ve salt hukuksal düzenlemelerden çok, gerçekçi ve yapısal özelliklerini dikkate alan politikalarla hayata geçirilmesinin yollarının araştırılması önem kazanmaya başlamıştır. Bu amaçla farklı toplumlarda ve farklı toplumsal kesitlerde "çocuk emeğinin" anlamı üzerine karşılaştırmalı çalışmalara daha çok yer verilmeye başlandığı gözlenmektedir.

Türkiye'de geleneksel usta çırak ilişkisinin çözüldüğü haberleri özellikle küçük sanayi ile ilgili uzun yıllardır yapılan tartışmalardan da izlenebiliyordu. Türkiye'deki küçük sanayi emek-teknoloji bileşimi pazar nitelikleri, geri ve ileri bağlantıları ve eklenme biçimleriyle çok karmaşık ve çeşitli, ancak kesinlikle geleneksel zanaat üretiminden çok farklı niteliklere sahip olduğu bilinmektedir. Türkiye'deki küçük işyerlerinde "çırak" sözcüğünün kullanılmasına bakarak bu tür firmalarda lonca kalıntı ve izlerini aramak boşunadır.

Herşeyden önce şunu belirtmek gerekir ki, genel olarak "çırak" adıyla aynı şemsiye altında toplanan ve zımni ya da yasal anlaşmalarla, ücret karşılığında İş piyasasına giren çocuklar da homojen bir grup değildir. Bu nedenle genel ve tek tip bir "çırak", ya da çalışan çocuk portresi çizmek de pek mümkün değildir. Hele İstanbul gibi çok karmaşık ve nitelikleri hakkında çok az şey bildiğimiz, çok dinamik ve konjonktürel dalgalanmalara en duyarlı bir iş piyasasına giriş söz konusu olduğunda bu çok daha güçleşmektedir. .

Bu araştırma bulguları, çalışan çocukların, ailelerinin konumlan, cinsiyet, işe giriş nedeni, işe giriş biçimi, işyerlerindeki konumlan, çalıştıkları işlere göre değişen iş deneyimleri, çalışmayı algılayıştan ve beklentileriyle birbirinden çok farklı niteliklere sahip gruplardan oluştuğunu göstermektedir.

Bu farklılıkları belirleyen ilk ve en önemli etkenlerden biri çocuğun ailesinin konumu olmaktadır. Bu konum öncelikle çocukların iş piyasasına giriş

nedenlerini ve işe giriş biçimlerini belirlemektedir. Çalışan çocukların genel olarak, formal eğitim sistemi dışına, çeşitli gerçeklerle ittirilmiş olan çocuklardan oluştuğu bilinmektedir. Ancak bu ittirilmenin tek nedeni "yoksulluk" değildir. Bunun yanında çocukların arasında çeşitli nedenlerle eğitim kurumlarına karşı güvensizlik ve isteksizliğin olduğu da gözlenmektedir. Genellikle ilk bakışta, "okulda başarısızlık" olarak da algılanan bazı durumlarda; sonuna kadar okunmayınca, eğitim sisteminin hüner kazandırmaması; formal eğitim sisteminin iş piyasasının isteklerine uygun olmayışı; okumuş gençler arasındaki işsizliğin yüksekliğinin ya da yaşam düzeyindeki düşüklüğünün algılanması; eğitim kurumlarının çocuklar tarafından "sevimsiz" bulunması gibi bir çok etken de söz konusu olabilmektedir.

Bu nedenle çalışan çocukların tümü "ailesinin imkanı olmadığı için okuyamayan" çocuklar değildir. Burada ilkökul eğitimini köyde tamamlamış olan ve yoksulluktan okuyamadığını belirten çocukların eğitim kurumlan-na ve eğitim sistemine, kentte doğan ve okuyan çocuklardan daha fazla güven duyduklarını da belirtmek gerekir. Bu noktanın eğitimciler tarafından, ayrıca araştırmasında yarar görülmektedir. Dolayısıyla çalışan çocuklar arasında, ortalama 13 yaşında iken eğitim kurumlarını genellikle kendi istekleriyle terkeden -ancak aile durumları bakımından okuma olanaklarına sahipolan- bir çalışan çocuk grubu vardır. Nitekim çıraklar üzerine yapılan diğer araştırmalarda da bu durum saptanmıştır. Böyle aileler için, çocuklarının eve getireceği ücretin fazla önemi yoktur. Bütün amaç da özellikle "erkek" çocuklarının geleceği olan bir işe yerleşmesini sağlamaktır.

Bu tür "ustayı ve mesleği seçerek" işe yerleştirme esas olarak aileleri görel olarak iyi durumda olan ve kentteki iş piyasasından haberdar olan çocuklar için söz konusudur. Bu ebeveynler "ölen, kaybeden mesleklerle", "kazanan ve yükselen meslekler" ayırımını yapabilmektedirler. Ancak bu aileler artık eski ustaları bulmakta zorluk çekmektedirler.

Çalışan kız çocuklarının ailelerinin işe yerleştirmedeki temel endişesi ise "meslek" seçiminden çok, genç kızın geleceğini, yani evlenmesini engelleyecek türde işyerlerini bulmaktır. Bu tür işyerleri ise ya akraba yanı, ya da evin yakınında daha çok kızların bir arada çalıştığı konfeksiyon atölyeleri olmaktadır.

Genel olarak çıraklar, "meslek" edindiren işlerle, "meslek edindirmeyen" İşleri ayırdedebilmektedir. Burada kullandıkları temel ölçüt yaptıkları işlerin öğrenilme süresi olmaktadır. Hünerin önem taşıdığı, dolayısıyla öğrenebilme süresi uzun olan işlere başlamak, aynı zamanda mesleğe girme anlamını taşıyabilmektedir. Buna karşılık yarım saatte, ya da 1-2 günde öğrenilen ve hemen rutinleşen işler "meslek" değildir. Bütün çıraklar ise, eninde sonunda, "meslek" edindiren işlerde çalışmayı İstemektedirler.

İşe başlamayı geleceğe hazırlık ve mesleğe giriş olarak kabul ettiklerinden, genel olarak çalışan çocuklar kötümser ve kaderci değildir. Genel olarak neşeli, kendilerine güvenli ve çalışmayı sevmektedirler.

Geleceklerinin kendi ailelerinin bugünkü durumundan daha iyi olacağına; meslek edinerek ve çok çalışarak geleceğinde, bugünkünden daha iyi yaşam süreceklerine İnanmaktadırlar.

Çocuklardaki bu umutvar ve iyimser hava daha çok kendi geleceklerinin bir "mesleğe" girerek bir ölçüde garanti altında olduğu inancına dayanmaktadır. Ancak bugün çocuklara açık olan işler artık gittikçe daha az hüner getiren ve "meslek" edindirme şansı az olan işlerdir. Usta-çırak ilişkisi İle edinilen meslekler ise sayıca

azalmasa bile bu tür işlerin yapıldığı işyerlerinde gerçek ustalara gün geçtikçe daha az rastlanmakta ve yada iyi ustaların olduğu işyerlerinde ise ustaların çirak yetiştirme isteği ve zamanı olmayabilmektedir. Bu nedenle çalışan çocukların ne kadarının bu hüner getirici meslekleri öğrenecekleri belli değildir.

Çalışan çocuklar için gerek iş yaşamlarında ve gerekse geleceklerinde halen çalıştıktan işyerinin öneminin azalması ve başka bir kurumla da karşılaşmamış olmaları "aile kurumunun önemini daha da arttırmaktadır. Çocuklar için, "aileleri" tek dayandıkları kurumdur. İşe girişlerinden, gelecekle ilgili projelerine kadar yaşamlarının her aşamasında öne çıkan kurum "aile" kurumu olmaktadır.

Bu çerçevede içinde çalışan çocukların yaşamlarında formel kurumların pek fazla önemi yoktur. Çalıştıktan İş ortamında "ustalık belgesi" olmadan da çalışan işyerleri var olduğu için çocuklara göre mesleği öğrenmek, "belge" almaktan çok daha fazla önemli-

çalışan ustalar için de yaygın bir fikirdir. Ustalık belgesi olan gerçek ustaların yanında çalışan az sayıda çirak için bu belgenin önemi vardır.

Çalışan çocukların Çiraklık Okulu hakkında bilgileri kısıtlı olduğu gibi, bunu talep etme hakları da esas olarak yoktur. Çiraklık Okulu'na devam etme şansı daha çok işverenin isteğine ve düşüncesine bağlıdır, işverenler için ise okul, kimi zaman "ustalık" için gerekli bir kurum, kimi zaman ise "devletten alacaktan sigorta desteği" ile sürekli işçi tutma olanağı anlamına gelmektedir.

Araştırmacılar, burada özetlenen bulguların yanında, işyerlerinin ve işverenlerin özelliklerinin yanında, çirakların çalışma yaşamları ve çalışma koşulları ile ilgili saptamalarda da bulunmuşlardır. Çalışmalarının sonunda varolan formel çiraklık sisteminin ve çiraklık eğitim merkezlerinin (ÇEM) işleyişiyle ilgili değerlendirmelerini ve önerilerini de şöyle belirtmektedirler:

1. Formel çiraklık sisteminin hedef edildiği çalışan çocuk sayısının çok küçük bir bölümü kapsama alındığı açıkça ortadadır. Uygulanan çiraklık sisteminin çocukları çocuk çalıştıran meslek dallarında, işverenlerce henüz yeterince benimsenmediği görülmektedir.

Bu benimsemeyiş ve formel sistemin yaygınlık kazanmayışında temel etkenlerden biri mevcut yasal düzenlemelerin küçük sanayi yapısı ile tam anlamı ile uyumsuz olmasıdır.

2. Formel çiraklık eğitiminde yer alan öğrencilerin sayılarında yıllara göre önemli bir artış gözlenmemektedir. Burada bir taraftan işverenlerin isteksizliği diğer yandan işverenlerin hukuki sistemin gerektirdiği koşullara sahip olmamaları yatmakla birlikte aynı zamanda Çiraklık Eğitim Merkezlerine gerekli kaynağın ayrılamaması da bulunmaktadır. Bu nedenle mevcut çirak eğitim merkezlerinde bile bina, öğretmen ve öğretimi için gerekli araç gereç ve kaynak yetersizliği büyük rol oynamaktadır.

3. Kaynak yetersizliğinin çok önemli sonuçlarından biri de ÇEM'lerin İşyerlerinde sınıf açmak zorunda kalışlarıdır. Gerçi sınıfların bir kısmı mevcut ÇEM'lere uzaklık nedeni ile açılmaktadır. Ancak önemli oranda işverenin eğitimi kendi denetimleri altında tutma eğilimi ile bu sınıflar tercih etikleri gözlenmektedir. Zorunluluk ve kaynak yetersizliğinden gelen bu uygulamanın çeşitli sakıncaları bulunmaktadır.

a- Öncelikle işyerlerinde yapılan eğitimin bir bütünlüğü bulunmamaktadır. ÇEM'lerden uzakla olmaları eğitim açısından denetlenme imkanını azaltmaktadır.

b- İşyerlerinde mevcut sınıfların çoğu eğitim için gerekli fiziki koşullara uygun olarak düzenlenmemiştir.

c- Eğitimin yürütülmesi ve kalitesi büyük ölçüde işveren inisiyatifine bırakılmıştır.

4. Mevcut yasal çerçevenin tek tip işyeri ve meslek varsayımından hareket ederek düzenleme yapıldığı görülmektedir. Oysa uygulamada gerek işyerleri, gerekse mesleklerin niteliği açısından önemli farklar bulunmaktadır, işyerleri arasındaki ölçek farklılığı da eğitimin amacından sapmalara neden olmaktadır.

Mevcut sistemin İşverenlere sigorta primi ödememe kolaylığı getirmesi ve bu yol ile sistemi yaygınlaştırma amacı son derece olumlu bir unsurdur. Ancak o zaman işyerlerinde çirak adı altında genç işçilerin sendikaları da olmaksızın çalıştırılmaları söz konusudur.

Korkumuz, mevcut durumun önümüzdeki günlerde bütün işyerlerinde yaygınlık kazanarak çocuk emeğinin yeni bir sömürü biçimine uygun koşulları yaratmasıdır. Bu nedenle nispi olarak büyük ölçekli işyerlerinde çirak istihdamı ile ilgili temel bazı kriterlerin ve farklı koşulların yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir. Bu konuda özellikle konfeksiyon ve bazı metal sanayi dalının olumsuz işyeri örnekleri bulunmaktadır.

5. Formel çiraklık sistemi mevcut uygulama içinde son derece merkezi bir yapıya sahiptir. Bu merkezîyetçi yapı derslerin belirlenmesinden başlayarak tüm bürokratik yapıyı genel eğitim sistemi içine katmaktadır,

a- Örgüt eğitim sisteminden çeşitli nedenlerle kopmuş olan çocukları içine sokmayı hedefleyen sistemin bu çocuklar için özel ve daha esnek pedagojik bir yapı kazandırması gerekmektedir.

b- Bu amaç çerçevesinde sistemin yerel ve mesleki özelliklerin katılımını sağlayacak gönüllü kuruluşlar, mesleki örgütler yerel yönetimler ve sendikaları içine katabilen özerk bir yapıya kavuşturulması gerekir.

c- Mevcut sistemin hukuki çerçeve ile ilgili olarak sadece ders programları, sosyal güvenlik ve ücretleri düzenlemektedir. Oysa çirakların yaptıkları işten kaynaklanan işyeri sağlık koşulları, çevre sağlıktan, çalışma süreleri dikkate alınmamıştır. Çocukların yaptıkları işe uygun fiziki bünyeleri olup olmadığı hiç bir işyerinde dikkate alınmamaktadır.

6. Çiraklık ve mesleki eğitim sisteminin finansmanı fon aracılığı ile yapılmaktadır. Ancak daha önce belirtildiği ölçüde geniş kaynaklara sahip olan fonun eğitim sistemi içindeki etkinliği sınırlı kalmaktadır. Fonun yasada belirtilen kaynakları kullanmada merkezi bir yapıyı içinde barındırmaktadır, öte yandan ciddi kaynak sıkıntısı içinde bulunan ÇEM'İ bu kaynaklardan yararlanmada imkan sağlayan daha esnek bir yapıya kavuşturulması gerekmektedir.

7. Sonuç olarak mevcut çıraklık sistemi işveren devlet ve çıraklar arasındaki ilişkileri düzenleyici bir sistemdir. Şu andaki işleyiş açısından tarafların üçü de sistemden hoşnut gözükmemektedir. Çünkü devlet mevcut sistemin işlerlik kazandığını düşünmekte, işverenler finansal açıdan hiç bir külfete katlanmadan genç çalışanlarını sigorta sistemine sokmakta çalışanlarda bu sistem içinde sigorta olanağına kavuşmaktadırlar. Ancak bu durum gerçekten işgücü piyasasına yeni giren ve gelecekte istihdam yapısının kaynağını oluşturacak çalışan çocukların hüner kazanmasına ne ölçülerde katkıda bulunduğu konusunda kuşku taşımaktayız...

2. ÇOCUK İŞÇİLERİN MEDİKO-SOSYAL SORUNLARI ARAŞTIRMASI

Doç. Dr. A. Gürhan FİŞEK, 1986

Gelişmiş ülkelerin dışında kalan topraklarda yaşayan çocuklar içinde, **çalışmaksızın okuyabilme olanağı** elde edenler küçük bir azınlık oluşturmaktadır. Buna karşın, **örgün eğitimi terkederek, kendisini tam zamanlı olarak çalışma yaşamına adayınlar** İse küçümsenmeyecek denli büyük rakamlara ulaşmaktadır. Yakından incelendiğinde, tam zamanlı olarak çalışma yaşamına atılan çocukların da, ilk öğrenim dönemlerinde okul dışı zamanlarda çalışmak zorunda kaldıkları anlaşılır. O halde bütün bu veriler, bize, çocukların önünde çalışmaktan başka bir seçenek bulunmadığını ortaya koymaktadır.

Çalışan Çocukların Bazı Özellikleri

Çocukların neden çalışmaya başladıkları bir çok araştırmacının ilgisini çekmiştir. Büyük bölümü Ankara'da, kentsel kesimde yapılan bu araştırmada, çocukların ekonomik gerekçelerle çalışmaya başlayanlarının %34,7'lik pay tutmasına karşın, kısa yoldan meslek edinme kaygısıyla çalışmaya başlayanlar %42,5'lik payı bulunmaktadır. Çocuğun erken yaşta çalışmaya başlamasında en önemli etkenlerden biri, kırsal ya da kentsel kökenli oluşudur. Kırsal kökenli çocukların meslek edinme kaygısıyla çalışmaya başlamaları daha sık görülürken, kentsel kökenli çocukları çalışmaya İten nedenler arasında ekonomik nedenler daha belirgin bir yer tutmaktadır.

Tam zamanlı çocuk İşçilerle, halen öğrenimini sürdürmekte olan yaşlıları, "babalarının eve düzenli para getirmesi" yönünden karşılaştırıldığında; çocuk işçilerin %32,1'inin babalarının yaşamadığı ya da eve düzenli para getiremediği görülmektedir. Bu oran öğrenimini sürdüren yaşlılarında, %10.3'tür. Aradaki fark istatistiksel yönden de önemlidir (ki kare: 44,149 ve SD:1).

Araştırmamıza katılan çocuk İşçilerin %84'ü kendi istemleriyle çalışmaya başladıklarını söylemişlerdir. Çalışma isteminin kaynağı ile "ailesinin çocuğun çalışmasının getirişi" ile ilgili düşüncesi araştırıldığında; çalışma konusunda daha çok çocukların istekli olduğu; ailesinin de bu istemi, "sokakta kalıp boşuna zaman geçirmeyeceğini" düşünerek onayladığı ortaya çıkmaktadır, istem aileden kaynaklanıyorsa, "ailenin gelir düzeyinin yükseleceği" beklentisi daha egemen bir yer tutmaktadır.

Araştırma kapsamında yer alan tam zamanlı çalışan çocukların, ilk işleri genellikle büyükleri tarafından bulunmuştur, ilk işini aile reisi bulan çocukların oranı %32,7'dir. Aile reisinin dışındaki büyük tarafından ilk işi bulunan çocukların oranı %37,8; 18

yaşından küçük biri tarafından bulunanların oranı ise %22,3'tür. İlk işini kendi bulanların oranı da %7,2'dir. İlk işte %48,6'sının hiç bir tanıdığı bulunmamaktadır. Bu olgu, çocuğun toplumsallaşması süreci için olumsuz, çocuk için ürkütücü bir olgudur.

İş değiştirme, çalışan çocuğun çalışma ortamı ile ilgili önemli ipuçlarını içinde barındıran bir olgudur.

Araştırma kapsamında yer alan çocukların %57,3'ü çalışmaya başladıklarından bu yana hiç iş değiştirmemişlerdir, iş değiştirilmiş olanların nedenlerinin dökümü şöyledir:

- işveren veya öteki işçilerle anlaşmazlık (%29)
- O işte çalışma istememe (pislik, tehlike, zorluk vs. (%23)
- Ücreti yüksek veya koşullar elverişli yeni iş bulma (%5)
- Yeniden okumaya başlama
- Meslek değiştirmek veya mesleğinde İlerlemek (%5)
- Büyükleri İstemiş, nedenini bilmiyor (%2)
- Diğer(%13)

İlk işten ayrılıp ikincisine geçmede, ne ölçüde çocukların görüşlerine başvurulduğu da araştırılmıştır, iş değiştirmede çocukların %22,4'ünün görüşü alınmış, %24,8'inin görüşü alınmamış ancak ne düşündüğü bilinmemiş. %12,4'ü işten ayrılmaya kendisi karar vermiş ve %19,8'inin ne görüşü alınmış ne de görüşü bilinmemiş. Görüldüğü gibi, çocukların İstemlerine karşı gerçekleştiren iş değiştirmeler düşük düzeydedir. ■

İş değiştirme sayısı, çocuğun çalışma yaşamına tam zamanlı olarak atılmakta gönüllü olup olmayışından önemli ölçüde etkilenmektedir. Kendi istemi ile çalışmaya başlayanların ancak %16,6'sı iş değiştirmiştir. Buna karşın, ailesinin itmesi bulunan çocuklardan %42,6'sı iş değiştirmiştir. Fark istatistiksel yönden de çok önemlidir (ki kare: 27,620 SD:1)

İş değiştirmede etkili faktörlerden bir başkası da, iş seçiminde çocuğun isteğine uygun davranılıp davranılmadığıdır. İsteğine uygun işe yerleştirilenlerin %80,8'i iş değiştirmemişlerdir. Buna karşın, bu oran isteğine karşı yerleştirmeye gidilenlerde %33,9'dur. Aradaki fark istatistiksel yönden önemlidir (ki kare 48,620 SD:1)

Çocukların gelecekle ilgili beklentileri ele alındığında, hem cinsiyet, hem öğrenim durumu, hem de köken bakımından farklı ve üzerinde düşünölmeye değer sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Kızlar geleneksel yapının

etkisiyle çalışma yaşamından çekilmeyi tasarlamaktadırlar. Bu görüşün etkisi altında olanlar araştırma kapsamındaki kız çalışanların %71,8'ini kaplamaktadır. Bu onların gelecekteki yaşamlarını çok yakından etkilemektedir. Çünkü nitelikli bir emeğe dönüşmek çabalan yoktur. Ama gözlemler, ekonomik zorunluluklar nedeniyle ileri yaşlarda yeniden ve niteliksiz olarak çalışma yaşamına dönmek zorunda kaldıklarını ortaya koymaktadır.

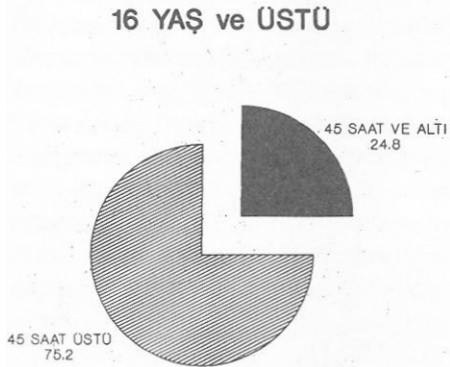
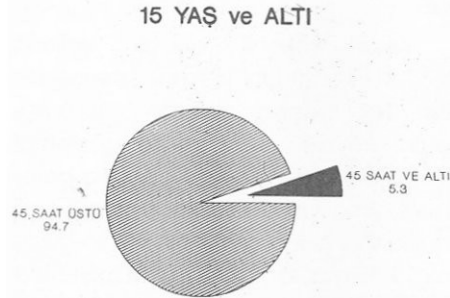
Kırsal kökenli çocuk işçilerin %62,4'ü kendi işini kurmak istemektedir. Tek başına çalışma alışkanlığı olan, köyden yeni kente göç ettiği için ailesinde sanayide çalışma geleneği olmayan bu kesim, parasal olanaklarının daha geniş olmasının getirdiği katkıyla, amacına ulaşabilmekte ve ülkenin işletme profilini küçük işletmelerin yaygınlaşması yönünde etkilemektedir. Bu eğilimin varlığı, bize ileride de çocuk işçi sorununu besleyen kendisini koruyabileceğini düşündürmektedir. Öte yandan aynı eğilim, ilkokuldan sonra öğrenimini sürdürmeye teşebbüs bile etmeyenlerde de yaygındır. Ortaokula devam etmeyenlerin %67,0'si ve devam edenlerin %48,3'ü kendi işyerini kurmak istemektedir. Aralarındaki fark istatistiksel yönden önemlidir (ki kare: 10,297 SD:1).

Küçük İşyerlerindeki Çocukların Çalışma Koşulları

Yapılan çalışmalar, çocukların %93,9'unun yasal günlük çalışma sınırının (7,5 saat) üstünde çalıştıklarını ortaya koymuştur. Öte yandan yasal haftalık çalışma süresini gözönüne alarak yapılan çalışmalar, 15 yaş ve altındakilerin, 16 yaş ve üstündeki çocuklara oranla daha uzun süre iş yerinde tutulduklarını ortaya koymuştur.

GRAFİK 1

Çocukların Haftalık Çalışma Süresinde Yasal Sınır Ve Yaş İlişkisi

Araştırmamıza katılan çalışan çocukların sosyal haklar yönünden içinde buldukları bu yetersizlik, büyük ölçüde toplumun kayıtsızlığından kaynaklanmaktadır. Ancak, toplumun kayıtsızlığı ile çocukların haklarına ilişkin bilgisizlikleri de birbirini beslemektedir. Sosyal haklarına ilişkin bilgi düzeylerini ölçmek amacıyla oluşturulan altı sorulu endekste, tüm sorular doğru yanıtlayan %1,6 ve hiçbirine doğru yanıt veremeyen ise %14,0'tür. Deneklerin sosyal haklarıyla ilgili bilgi düzeyi ortalama 100 puan üzerinden 32,5 puandır. İşçi sağlığı iş güvenliğinin temel konularından oluşturulan 9 soruluk bir endekste, tüm soruları doğru yanıtlayan yoktur. Hiçbir soruyu doğru olarak yanıtlayamayanlar ise deneklerin %2,9'unu oluşturmaktadır. Geliştirilen endekse göre, deneklerin işçi sağlığı iş güvenliği konularıyla ilgili en temel konulardaki bilgi düzeyi ortalama 100 üzerinden 34,1 puandır.

Çocukların çalıştıktan işyerlerinin sağlık-güvenlik koşullarını değerlendirmek amacıyla iki ayrı endeks geliştirilmiştir:

1. Tüm işyerlerinin almakla yükümlü bulduktan genel sağlık önlemlerinin araştırılmasına yönelik endeks
2. Yapılan iş çeşitlerine göre değişiklik gösteren, özgül nitelikli yükümlülükler getiren işçi sağlığı iş güvenliği önlemlerinin araştırılmasına yönelik endeks.

"İşe özel" endekslerde önlemlerin gerçekleşmesi %19.3 iken, "genel" nitelikli endekslerde gerçekleşme %35.6'ya yükselmektedir. Aradaki fark istatistiksel yönden çok önemlidir (ki kare: 101.044 SD:1). Demekki

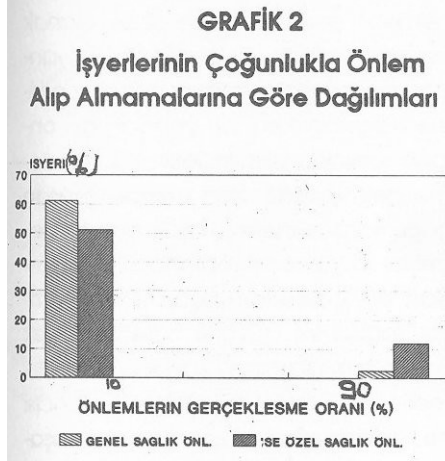

işverenler, iş kazası ve meslek hastalıklarına yol açan koşullardan çok, sanitasyon vb. genel sağlık konularına göreceli olarak ağırlık tanımaktadırlar.

İşyerlerinin sağlık-güvenlik koşulları yönünden durumlarını belirlemek için iki endekste en başarısız konumdaki işyerlerinin payı saptanmıştır. %10 ve daha az gerçekleşme oranı gösteren işyerleri, her iki endekste de araştırma kapsamında yeralan işyerlerinin yarısından çoğunu kavramaktadır. Genel nitelikli önlemler endeksinde %51 ve işe özel önlemler endeksinde %61.1 gibi önemli miktarda işyerinin başarı düzeyi, yaşamsal önem taşıyan her on konudan birinden azım gerçekleştirecek ölçüdedir.

GRAFİK 2

İşyerlerinin Çoğunlukla Önlem Alıp Almamalarına Göre Dağılımları

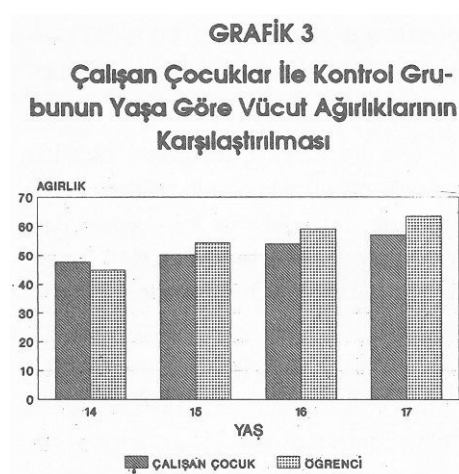
Tüm bu göstergeler, küçük işyerlerinde çalışan çocuklarla yetişkinlerin, sağlık-güvenlik yönünden hiç de yüz güldürücü koşullarda çalışmadıklarını ortaya koymaktadır.

Çalışan Çocukların Sağlık Durumları

Vücut ağırlığı ve boy ortalamaları göz önüne alındığında, çocuk işçiler ile kontrol grubu olarak kullanılan öğrenciler arasında farklılıklar çıkmaktadır. Erkek öğrencilerin, hem boy ve hem de ağırlık yönünden, tam zamanlı olarak çalışan yaşlılarına oranla belirgin bir üstünlük gösterdikleri ortaya çıkmaktadır.

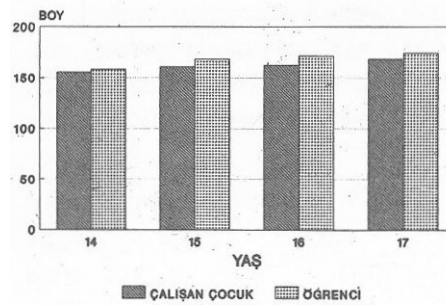
GRAFİK 3

Çalışan Çocuklar ile Kontrol Grubunun Yaşa Göre Vücut Ağırlıklarının Karşılaştırılması

GRAFİK 4

Çalışan Çocuklar ile Kontrol Grubunun Yaşa Göre Boylarının Karşılaştırılması

Küçük işyerlerinde toplu beslenme olanakları gittikçe yaygınlaşmaktadır. İşveren tarafından sağlanan öğle yemeği, çocukların günlük beslenmelerinde önemli bir yer tutmaktadır. Vücut ağırlığı bakımından, patolojik sınırlarda yeralan %10,5 oranındaki çocuk işçinin yaklaşık 2/3'ü toplu beslenme olanaklarından yararlanamamaktadır.

Öte yandan, çocukların, aldıkları "günlük diyetdeki protein miktarı" incelenmiştir. Bu miktarlar için yeterli, kısmen yeterli ve yetersiz ölçütleri getirilmiştir. Günlük diyetlerinde yetersiz protein alanların oranı çocuk işçilerde, öğrencilere oranla yüksektir. Fark istatistiksel yönden önemlidir (ki kare: 4,587 SD:1).

Çocukların genel sağlık muayenelerinde elde edilen sonuçlarla kontrol grubundan elde edilenler arasında istatistiksel yönden önem gösterenlere rastlanmaktadır.

Sonuç

Bu veriler bize, çocuk işçilere yönelik sosyal politikaların yeniden gözden geçirilmesi, yeni modellerle hizmet sunulması gerektiğini düşündürmektedir.

Küçük işyerlerinde tam zamanlı olarak çalışan çocuklara yönelik bir programın en temel ve uzun erimli

amacı, çocukların çalışma yaşamından uzaklaştırılması olmalıdır.

Bunun için çocukları, çalışma yaşamına İten üç temel gereksinmeyi giderici yanıtların ortaya konulması gerekir.

Bunlardan İlki, ailesinin, çocuğun çalışmasına gerek kalmaksızın, temel gereksinmelerini karşılayabilecek konuma gelmesidir. İkincisi, örgün mesleki eğitim olanaklarının yaygınlaştırılması ve iş bulma garantisi ile de bütünleştirilmesidir.

Ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal etmenler, bu "uzun erimli amac'ın hemen gerçekleştirilmesine olanak l vermemektedir. O zaman, bir yandan çocuk çalıştırmanın olumsuz etkileri vurgulanırken, bir yandan da onların sorunlarının hafifletilmesi gündeme gelmektedir. Kısa erimde çalışan çocuklara yönelik olarak yapılabilecekler iki kümede toplanabilir: Bunlardan İlki, çalıştıkları-yaşadıkları ortamları sağlıklı ve güvenli hale getirmek ve onlara ulaştırılan sağlık-sosyal hizmetlerin düzeyini yükselmektir. İkincisi İse, onlara erken yaşta çalışma yaşamına katılmaktan başka seçenekler de sunmaktır.

Çalışma yaşamıyla ilgili tüm öğelerin ve mutlaka çocuklarına da katılımıyla yol çizilirken, ilk adımda, hem çıraklık eğitim merkezlerini ve hem de işyerlerini kavrayan mediko sosyal örgütlenmelerin ortaya çıkması ve sürekli olarak geliştirilmesinin üzerinde durulmalıdır.

3. TÜRKİYE'DE ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN ÖZEL RİSK FAKTÖRLERİ

Doç. Dr. A. Gürhan FİŞEK. 1985

Türkiye'de çeşitli sektörlerde ve bu arada tarımda, inşaatta, sanayide vb. çocukların çalıştırıldıklarına sıklıkla tanık olunabilir. 1765 denek üzerinde gerçekleştirilen ve sekizi geriye dönük dördü kesitsel araştırma niteliğinde 12 araştırmadan oluşan bu çalışmada, sağlık muayenesinin yanı sıra anket formu uygulanmıştır.

TABLO:1
ÇEŞİTLİ İŞLERDE İŞE BAŞLAMA YAŞI

İş	İşe katıldığı yaş			11 Yaş öncesi	
	Sayı	Ortanca	Ort.	Sayı	%
Hayvan gütmeye (aile işçiliği)	263	8	8,9	238	90,5
Tarlada çalışma (aile işç.)	215	9	9,6	148	68,8
Ücretli tarım işçiliği	106	14	14,0	14	12,4
Kentlerde gurbetçi işçilik	381	15	14,8	11	2,9
Kentlerde tam zamanlı çalış.	328	14	13,5	39	11,9

Kentte erken yaşta çalışmaya başlayan çocuklar arasında köy kökenlilerin taşıdığı ağırlık, bizi onların kırsal yaşantıda da erken yaşlarda çalışmaya başladıklarını anımsatmaktadır. Ücretsiz aile işçiliği olarak nitelenen bu dönemde çocuklar, çeşitli işler yapmaktadırlar. Bu işlerle, işe başlama yaşları. Tablo 2'de gösterilmiştir.

TABLO:2
TARIMDA ÇOCUKLARIN İLK YAPTIKLARI İŞLER VE İLK ÇALIŞMA YAŞLARI

İşin niteliği	İşe başlama yaşı			11 Yaş öncesi	
	Sayı	Ortanca	Ort.	Sayı	%
Yük taşıma (ağır olmayan)	18	7	8	15	83
Toplama, sulama	20	7	8	20	100
Çapalama	37	10	10	23	62
Sabanı çeken hayvanı yönlendirme	4	8	8	4	100
Saban sürme	19	12	12	6	32
Traktör kullanma	1	12	12	-	-
Harman	8	8	9	7	88
Tarım koruma ilaçl. (püskürtme)	17	13	13	6	35
Tarım koruma ilaçlaması (tohumu karıştırma)	14	12	13	2	14
Hayvan gütmeye (aile işçiliği)	253	8	9	238	4 91

Tablo 3'te görüldüğü gibi, 11 yaşın altında bu işleri yapmaya başlayan çocuk oranı oldukça yüksektir. Bu eğilim ürün türlerine göre değişmektedir.

Ürün	İşe başlama yaşı			11 Yaş öncesi	
	Sayı	Ortanca	Ort.	Sayı	%
Buğday, arpa	80	10	10	48	60
Mısır	51	8	9	42	82
Fındık, tütün, çay	31	8	9	27	87

Hayvan otlatma çocukların daha erken yaşlarda yaptığı işlerdendir. Ancak hayvanlardan birinin kaybolması durumunda çocuğun tek başına yada büyükleriyle birlikte, gerekirse sabaha kadar hayvanı arama yükümlülüğü vardır. Bunun da onun yaşının gerektirdiği etkinliklere çakıştığı söylenemez.

Tarımda çocukların küçük yaşlarda çalıştırılması, hem yaşlan büyüdükçe bu işi ailenin daha küçük çocuklarına bırakma eğilimini ve hem de, bu tekdüze ve gelecek vaad etmeyen köy yaşamını bırakıp gurbette (kentlerde) iş arama eğilimini körüklemektedir.

Kentlerde çalışma amacıyla gurbete çıkma yaşı araştırmamızda 14,8 yaş olarak bulunmuştur. 11 yaş öncesi gurbete bu amaçla gidenlerin oranı ise %2,9'dur. Gurbete kendi isteği dışında çıkanların oranı ise %23,4'tür. Çalışma amacıyla kentlere gitme, yörenin sosyo-ekonomik koşulları ile yakından ilgili olup, ekonomik amaçlıdır. Bu noktada gözlemlenen çok önemli bir başka olgu da, inşaatçı-gurbetçi geleneği olan köylerden çıkanların, bu çemberi kıramayıp, yaşam boyu inşaatçı-gurbetçi kalmalarıdır. Yapılan araştırmada (2), araştırma kapsamında yer alan ve inşaat işlerinde çalışan gurbetçilerin ancak %20,7'sinin köylerinde inşaatçı-gurbetçi geleneğinin bulunmadığı saptanmış; yine araştırma kapsamında yer alan ve inşaatçı-gurbetçi geleneği olan köylerden kente gelenlerin ancak %13,5'-inin inşaat dışı işlerle uğraştığı gözlenmiştir.

Öte yandan, gurbete inşaat işçisi olarak giden çocuklar, yakın akrabaları veya tanıdıklarıyla olmanın rahatlığının yanı sıra yepyeni bir tehlike dünyası ile karşılaşmaktadır.

Köyden ilk kez gurbete çıkarak inşaat işlerinde çalışmaya başlayan çocukların, yapımında çalıştıkları binaların yükseklikleri de araştırılmıştır. 4 ve daha yüksek katlı yapıların inşaatında çalışan çocukların oranı, deneklerin %76'sıdır. Tek katlı yapılarda geçen bir yaşamdan sonra birden bire çalışmak amacıyla yüksekere çıkmanın ürkütücülüğü ve riski açıktır.

Gurbette ilk çalışma yaşı 8-12 arasında olanların, çalıştıkları işyerlerinde ortalama 6 yaşitlarına karşı 10 yetişkin işçi bulunmakta... 13-16 yaş arasında gurbete çıkanların ise ortalama 4 yaşitlarına karşılık, 23 yetişkin işçi bulunmaktadır. Bu bize özellikle küçük yaşlarda gurbete çıkmak zorunda kalanların daha ağır koşullarda çalışmak zorunda kaldıklarını düşündürmektedir. Bir başka dikkat çekici olgu da, inşaatta gurbetçi çocuk emeğinin yaygınlığıdır.

Bütün bunlara karşın çocukların çalışma yaşamına katılmada gönülsüzlüğünden, zorla çalıştırılmasından söz etmeye olanak bulunmamaktadır. Yine Türkiye'de hiç bir dönemde, İngiltere'de Büyük Sanayi Devrimi sırasında yaşanan koşullarda bir çocuk çalıştırma olgusuna rastlanmamıştır.

Çocuk ve gençler, önce ailelerinin bir bireyi olarak, sonra kendi kurdukları yuvayı geçindirmekle yükümlü olarak, erken yaşta çalışma yaşamına katılmayı çok doğal karşılamaktadırlar.

Çeşitli listeler aracılığıyla yapılan işyeri çalışma koşulları denetimlerinde, elde edilen sonuçlar, koşulların yalnızca çocuklar için yetişkinler için de elverişli olmadığını ortaya koymaktadır. Bu koşulların düzeltilmesi, risklerin ortadan kaldırılması ve sürekli bir kayıt ve değerlendirme sistemine kavuşturulması gereklidir.

Böylesi bir mekanizmaya küçük işyerlerinin ve kaçak işçiliğin en yaygın olduğu inşaat kesiminin katılması da zorunlu kılınmalıdır.

Çocukları erken yaşta çalışma yaşamına katılmaktan alıkoyucu önlemlerin yanı sıra günün koşullarında onların daha olumlu ortamlarda, daha az zarar görebilecek çalışmalarını da sağlanmalıdır.

4. KONFEKSİYON ATÖLYELERİNDE ÇALIŞAN KIZ ÇOCUKLARA İLİŞKİN BİR ARAŞTIRMA

(Nazmiye Yeni, 1993)

Gelişmekte olan ülkelerin yaşadığı hızlı nüfus artışı, aşın ve düzensiz kentleşmeye, dolayısıyla kentsel işsizlik ve gelir dağılımı sorunlarına yol açmaktadır. Bu ortamda çocuk emeğinin kullanımı giderek yaygınlık kazanmaktadır. Aile gelirindeki düşüşler karşısında-

da tüm aile bireylerinin çalışmak zorunda kalmaları ve özellikle küçük yaşlarda çalışma yaşamına atılmaları kaçınılmaz olmaktadır. Kız çocuklar ise bu koşulların özel bir kesimini oluşturmaktadır.

Araştırma 12-19 yaşları arasında ve konfeksiyon atölyelerinde çalışan kız çocukları arasından 100 çocukta, Ankara'da ve Denizli'de gerçekleştirilmiştir.

Bu çocukların çalışmaya başladıkları yaş diliminin ortalama 12-14 olduğu, %42'sinin 12 yaş ve öncesinde çalışmaya başladığı görülmektedir. Araştırılan kız çocuklarının %87'sinin herhangi bir iş eğitimi görmediği

saptanmıştır.

Denekleri çalışmaya iten koşullar incelendiğinde şu sonuçlarla karşılaşılmaktadır:

- Aileye yardım amacıyla çalışanlar	% 37
- Çeyiz almak için çalışanlar	% 15
- Ailesinin tek geçim kaynağı olduğu için çalışanlar	% 8
- Meslek öğrenmek için çalışanlar	% 25
- Boş durmamak amacıyla çalışanlar	% 15

Görüldüğü gibi, salt ekonomik kaygılarla çalışanlar, kızların %60'ını oluşturmaktadır. Bu kaygının bir başka göstergesi de, iş değiştirme nedenlerinde aranabilir. Deneklerin %44'ü çalışmalarını sırasında iş değiştirmelerdir, iş değiştirme nedenlerinin dağılımı şöyledir:

- Ücretin yetersizliği ve düzensizliği	% 31.8
- Sigortasız çalıştırma	% 15.9
- Fazla çalıştırma ve yorgunluk	% 15.9
- İşyerinin kapanması ve iflas	% 13.6
- Ailevi nedenler (hamilelik, evlilik)	% 6.8
- Cinsel taciz	% 6.8
- İş ortamını beğenmeme	% 6.8

En büyük grubu yine ekonomik kaygılar oluşturmaktadır. Ancak deneklere, "şu anda daha yüksek ücretli iş bulursan ayrılır mısın?" diye sorulduğunda, olumlu yanıtlar 12-16 yaş grubunda %27.1 ve 17-18 yaş düzeyinde ise %32,7 düzeyindedir. Bu iş değiştirmelerde kızlar için, başka bazı faktörlerin de egemen olduğunu düşündürmektedir. Bunlar arasında korunma ve yakınlarıyla birlikte çalışma kaygılarının da önemli olduğunu araştırma göstermiştir. Araştırmaya katılan kızlardan %41'i işten ayrılmaya tek başına karar verebileceğini belirtirken, %59'u ailesinin böyle bir şeye izin vermeyeceğini söylemişlerdir.

Dikkatle üzerinde durulması gereken bir başka nokta, deneklerin %12'sinin işyerlerinde cinsel tacizle karşılaştıkları yolundaki yakınmalarıdır. Araştırmacı konunun tabu olması dolayısıyla, bu olguyu açıklayamayanların da bulunduğu kanısındadır. Çünkü, "Toplumsal açıdan yasak, kirli, kötü ve korkunç olan bu konuda cinsel tacize uğrayan çocuklar alacakları tepkiyi kestiremedikleri için konuyu kimseye açıklayamamaktadırlar. Çocukların olayı saklıyor olması cinsel tacizin devam etmesine neden olmakta ve yaşamlarını olumsuz yönde etkilemektedir.

Cinsel taciz, kız çocuklarının iş konusundaki tutumlarını da yakından etkilemektedir.

TABLO
Kadının Çalışması Konusundaki Görüşler Üzerinde Cinsel Taciz Uğramanın Etkisi

Görüş	Cinsel Tacize Uğrayan	Genel Ortalama
Ekonomik durumuna bakılmaksızın kadın çalışmalı	25,0	34,0
Ancak ekonomik zorunluluk varsa kadın çalışmalı	16,7	49,0
Kadının yeri evidir, çalışmamalı	58,3	17,0

Görüldüğü gibi, cinsel taciz olgusu, kızların, "kadınların çalışması" ve "gelecekteki yaşantılarının belirlenmesi'nde çok ağırlıklı rol oynamaktadır.

Bu araştırmada bunların yanısıra, kız çocuklarının kazandıktan para üzerindeki egemenlikleri, sosyal güvenlik durumları, yasal hakları konusundaki bilinç düzeyleri, kadına biçilen geleneksel role karşı tutumları, çalışma dışı zamanlardaki yaşanti, işyerinin genel sağlık düzeyi de araştırılmıştır.

1990'ların Çocuk Politikası Ulusal Kongresi'nde (26-27 Mayıs 1989) Sunulan ÇALIŞAN ÇOCUKLAR RAPORU

Giriş

23-24 Mart 1989 tarihleri arasında. Devlet Bakanlığı ve UNICEF'in işbirliği ile Ankara'da toplanan "Çalışan Çocuklar" çalışma grubu, çalışan çocukların durumu, sorunları ve bu sorunların çözümüne yönelik önerileri değerlendirmişlerdir.

Türkiye'de çocukların çalışma yaşamında yer alması, gitgide artan sorunlar yumağı yaratmaktadır. Satın alma gücünün azalması karşısında, toplumun önemli bir kesimi, çıkış yolunu, çocuklarının şu veya bu oranda çalışma yaşamına katılmasında bulmaktadır.

Böylece öğrenim çağındaki çocuklar ekonomik aktivitelerine göre dört kümede toplanmaktadır:

1. *Tam-Zamanlı çalışan çocuklar*

2. *Yarı-Zamanlı çalışan çocuklar*

a. Yalnızca okulların tatil olduğu yaz aylarında çalışanlar

b. Okul-dışı tüm zamanlarda çalışanlar

3. *Çalışmayan öğrenciler*

4. *Hem çalışmayan ve hem de öğrenimlerini sürdürmeyen çocuklar.*

Bu kümeler sağlık durumları, arkadaşlık ilişkileri, boş zaman etkinlikleri, gelecek beklentileri ve çözüm olanaktan yönünden önemli farklılıklar göstermektedir.

Çalışma grubu, yukarıda belirtilen çalışan çocuk kümelerini sosyal ve hukuki statüleri açısından üç grup altında toplamıştır:

1. *Çocuk İşçi statüsünde çalışan çocuklar*

2. *Çırak statüsünde çalışan çocuklar*

3. *Sokakta çalışan ve yaşayan çocuklar*

Çalışma grubu, çalışan çocukların çalışma koşulları ve statülerine yönelik bu belirlemelerden sonra, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda köklü dönüşümler gerçekleşmeden, çocuk emeğinden yararlanma olgusunun ortadan kaldırılamayacağı, zorlamaların, çocuktan daha korumasız bir konuma iteceği, bunun için de çocuklara kısa vadede yarar sağlayacak önlemlere yönelmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

I- Amaçlar

Çocukların Çalışma Yaşamına Katılmalarını Geciktirmek

Bu Amaca Yönelik Öneriler:

1. Çocukların çalışma yaşamına katılmasını geciktirecek en etkili önlem, zorunlu ilk öğrenim süresinin 8 yıla çıkarılması ve bunun yaygın biçimde uygulanmasının sağlanmasıdır. Bunu sağlamak için de çalışma grubu 2482 sayılı Yasanın 7. maddesinin İstisnasız uygulanmasını önermektedir.

2. Ülkemizde çalışan çocukların sorunlarının ortaya konulmasına ilişkin araştırmalar özendirilmelidir. Bu özendirme, araştırma projelerinin desteklenmesi, araştırmacılara yayın kolaylıkları sağlanması, kamu kuruluşlarının olanaklarından ve verilerinden araştırmacıların yararlandırılması biçiminde kendini gösterebilir. Bu çalışmalarla, üniversitelerde yapılan tez çalışmalarının YÖK Kütüphanelerinde bulundurulması, kullanıcılar açısından büyük yararlar sağlayacaktır.

3. Çalışan çocuklar konusunda sağlıklı politikalar üretebilmek, kurumlar arasında eşgüdümü sağlayabilmek, bugün için büyük bir gereksinim olan dokümantasyon, haberleşmeyi gerçekleştirmek, çalışan çocukların yaşama ve çalışma koşullarını geliştirmek amacıyla sürekli bir izleme komitesi kurulmalıdır. Çalışma grubumuz, bu izleme komitesinde şu kuruluşların yer alması gerektiğini düşünmektedir: ilgili Bakanlıklar, işçi işveren kuruluşları, meslek kuruluşları (Türk Tabipler Birliği vb., üniversite. Milli Prodüktivite Merkezi ve gönüllü kuruluşlar). Bu izleme komitesinin Devlet Planlama Teşkilatı tarafından toplantıya çağırılması ve sekreteryası işlerinin de bu kuruluş tarafından sürdürülmesi zorunlu bulunmuştur.

4. Çalışma yaşamında çocuğun yer almasındaki en az yaşla ilgili yasalarda (1475 sayılı İş Yasası v.b.) varolan çelişkilerin giderilmesi gereklidir. Bu amaçla, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, ve İçişleri Bakanlığı v.b. ilgili Bakanlıklar çalışma yapmalıdırlar.

5. İş Kanunu'nun 82. maddesinde öngörülen ve 53 yıldır çıkarılmayan şu tüzüklerin bir an önce çıkarılması gereklidir:

"Ağır ve tehlikeli olarak gösterilmiş işlerden başka işler için de İşçilerin ilk önce doktora gösterilmeleri"

"Bazı işlerde çalışan işçilerin belirli sürelerde genel olarak sağlık muayenesinden geçirilmeleri"

"Çeşitli veya bir kısım işlerde çalışan işçilerin sağlık durumlarının aksamaması, yaptıkları işin ürünlerine ve genel sağlığa yahut birlikte çalıştıkları öteki İşçilere zararlı olursa, bu gibilerin o işlerden çıkarılmaları"

"Ne durumda ve ne gibi şartları haiz olan işyerlerinde banyo, uyku, dinlenme ve yemek yerleri ile işçi evleri ve işçi eğitimi yerleri yapılması".

II- İşçi Statüsünde Çalışan Çocukların Konumunu İyileştirmek

Bu Amaca Yönelik Öneriler:

1. Tarım kesiminde çalışan çocuklar, gerek çalışma yaşamının getirdiği sağlık riskleri konusunda ve gerekse sosyal güvenlik yönünden korumasızdırlar. Yasal düzenlemeler yapılarak bir an önce iş hukukunun koruyucu şemsiyesinden yararlanmaları sağlanmalıdır.

2. Çocukların yaptıkları işlerde beceri kazanmaları için, ilköğretimde işe dönük bilgilerin verilmesi ve

uygulamalı derslere başvurulması da gereklidir. Sözelimi, ilköğretimin köyde, gerekler doğrultusunda ve yöresel özellikler gözetilerek biçimlendirilmesi çok önemlidir. Bunun için Milli Eğitim Bakanlığı'na görev düşmektedir.

3. Çalışma yaşamını ilgilendiren mevzuatın uygulanmasından sorumlu olan Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Örgütü'nün ve özellikle işçi sağlığı ile iş güvenliği alanındaki çalışmaların etkinleştirilmesi gereklidir. Çünkü işyerlerinde çalışma koşullarının olumlu hale getirilmesi, iş teftiş sistemindeki aksaklıkların ve yetersizliklerin giderilerek egemen kılınması ile sağlanacaktır.

4. Sosyal Sigortalar Kurumu Yasasındaki koruyucu sağlık hizmeti yükümlülükleri ile çocuk işçilerin olumsuz koşullarda çalıştırılmalarına müdahale etmelidir.

5. İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Tüzüğü'nün 91. maddesi gereği, 50 ve daha fazla işçi çalıştıran işyerlerinde, İş Hekimliği alanında bilgi ve deneyim sahibi işyeri hekiminin bulundurulması ve ondan koruyucu sağlık hizmetlerinden yararlanılması çok önemli bir olanaktır. Bu konuda uygulamada görülen yetersizlikler giderilmeli ve aynı olanağın tüzük değişikliği ile, çocukların daha yoğun olarak çalıştıktan 50'den az işçi çalıştıran işyerlerinde de bulunması sağlanmalıdır. Bu bakımdan ilk aşamada, küçük sanayi sitelerinde, bu nitelikteki işyerlerinin ortaklaşa bir sağlık birimi oluşturularak işyeri hekimliği hizmetlerini (hekim, hemşire, psikolog, sosyal hizmet uzmanı v.b.) geliştirmeleri ve bu birimin çalışmalarında da çalışan çocuklara özel bir önem verilmesi sağlanmalıdır.

Bu önlemin alınmasında Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonu, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği ve Türk Tabipleri Birliği'nin olanaklarından yararlanılabilir.

III- Çırak Statüsünde Çalışan Çocukların Konumunu İyileştirmek

Bu Amaca Yönelik Öneriler:

1. Meslek seçimi ve çocukların

meslek seçimine yönlendirilmesinde eğitim politikalarının önemli bir yeri vardır. Bunun için bir yandan eldeki iş çeşitlerine ve iş kollarına yönelik teknik öğretmen açığı kapatılırken, öte yandan da teknolojik gelişmelerin getirdiği yeni iş çeşitleri ve işkollarında yetişmiş teknik öğretmen yetiştirilmesi gereklidir. Bu konuda YÖK'e görev düşmektedir. Öte yandan ara insan gücüne duyulan gereksinme dolayısıyla, bu elemanların toplumdaki statülerini arttırıcı önlemlerin alınması (sözelimi endüstri meslek liselerinin 4-5 yıla çıkarılması, v.b.) zorunludur.

2. İş seçiminde ve meslek eğitiminde varolan durumu geliştirici önlemlerin alınması gereklidir. Bunun için başvurulacak yöntemlerin belli başlıları meslek analizlerinin yapılması ve mesleğe yönelme etkinliklerinin artırılmasıdır. Bunun için Milli Eğitim Bakanlığı ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (İş ve İşçi Bulma Kurumu) görevlendirilmelidir.

3. Mesleki öğretimdeki en önemli konulardan biri de, eğitimde hizmet tekrarının önlenmesi ve yaygın öğretim etkinliklerinin eşgüdüm içinde yürütülmesidir.

İlgili bakanlıkların ve kuruluşların ve kendi politikaları doğrultusunda, tüm olanağı olan kurumların yaygın öğretim araçlarına başvurması ve bunlar arasında eşgüdümün sağlanması gereklidir. Bu konuyu da içine alan bir Yaygın Öğretim Yasası çıkarılmalıdır.

4. Çalışma grubumuzda yapılan tartışmalarda, çırakların öğrenci olarak nitelenmelerinin yetersiz olduğu, çünkü işyerlerinde bir işçi gibi çalıştıkları vurgulanmıştır. Bu bakımdan 3308 ve 1475 sayılı yasalarda yapılacak değişiklikler, çırakların öğrenciliklerinin yanısıra işçi haklarından yararlanmaları gerektiği benimsenmiştir.

5. Çalışan çocukların 3308 sayılı Yasanın olanaklarından yararlanmaları için. Yasanın kapsadığı nüfusu ve eğitimdeki çeşitliliğin artırılması gerektiği düşünülmektedir. Bunun için,

- Endüstri Meslek Liselerinde çağdaş teknolojinin getirdiği yeni işkollarına ve iş çeşitlerine yönelmesi,

- Çırak statüsüne katılan işkollarının ve iş çeşitlerinin artırılması ve uygulamanın yaygınlaştırılması, gerekmektedir.

6. Çırakların pratik eğitimlerinin gerçekleştiği, diğer bir deyişle çalıştıkları işyerlerinin çalışma koşullarının sağlığı bozucu olmaması gerekir. Ancak uygulamada görülen odur ki, bu konu üzerinde titizlikle durulmamaktadır. Bu amaçla işçi sağlığı iş güvenliği teftişi etkinleştirilmeli ve yaygınlaştırılmalıdır.

7. Ancak sağlık ve güvenlik yönünden uygun olan işyerlerinde çırak çalıştırılmasına izin verilmelidir.

8. Öğrenci ve işçi olan çocuklar için tüm örgün öğretim kurumlarında okul sağlığı örgütlenmelerinin geliştirilmesi ile, bir yandan okula devam eden, öte yandan çalışan çocukların sağlıkları ile ilgilenme olanağı doğacaktır. Okul sağlığı örgütlenmelerinde de, çalıştığı saptanan çocukların sağlıkları ile ilgilenme olanağı doğacaktır. Okul sağlığı örgütlenmelerinde, çalıştığı saptanan çocuklara ayn olarak eğilinmeli ve özel önem verilmelidir.

IV- Sokakta Çalışan ve/veya Yaşayan Çocukların Konumunu İyileştirmek

Bu Amaca Yönelik Öneriler:

1. Bu grupta yeralan çocukların, çalışma yaşamına yönelmelerinde temel belirleyici ekonomiktir. Bu bakımdan yapılacak en önemli müdahale de "para kazanma gereksinmesinin azaltılması"dır. Bu gereksinmenin azaltılması için bir yandan, okuyan çocuklara, okul araç-gereçleri, giyim ve çalışma ortamı (kütüphane v.b.), besin yardımı sağlanması da önerilmelidir.

2. Sokakta çalışan ve/veya yaşayan çocuklara, sağlık-sosyal yardımlarının sağlanması için, sağlık ocakları

ile bütnletirilmi veya btnletirilmemi sosyal hizmet brolan oluşturulması da yerinde olacaktır. Hekim, hemşire, psikolog, sosyal hizmet uzmanı v.b. görevlilerin yerleceği bu birimler, kaynak sağlamada Sosyal Hizmet Yasası'nın nakdi-aynı yardımlarla ilgili maddesinden yararlanabilir.

3. Sahipsiz ocukların sokaktan çekilmesi de son derece önemli ve acil bir adımdır. Bunun İçin, sokakta yaşayan çocukların barındırılma olanaklarının (İl Sosyal Hizmetler Md.'de) arttırılmasının yanında, evden kaçışın nlenmesine ağırlık verilmelidir.

Bütün bu önerilerin gerçekleştirilmesinde, SSB, Belediyeler, ocuk Esirgeme Kurumu, Kızılay, il Sosyal Hizmet Müdürlükleri, Aile ile ilgili olarak kurulması planlanan Devlet Bakanlığı, TRT ve Basın'a ödevler düşmektedir.

BÜYÜTEÇ

Çocuk Emeginin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı (IPEC)

IPEC

Çocuk işçiliği, çağımızın ivedi çözüm bekleyen trajik bir sorunudur. Çalışan çocukların sayısı ve çektikleri acıların boyuttan her geçen yıl giderek artmaktadır.

Aslında insan haklarından pek azı. bir yandan herkesçe mahkum edilirken, öte yandan bu denil yaygın bir şekilde ihlal edilmektedir.

Çocuk işçiliği, dünyanın gündeminde en üst sırada yer tutması ve ciddi önlemlere konu olması gerekirken. İnsanların sessizce kabul edip, bilgisizlik içinde sürdürdükleri bir sorun olma niteliğini korumaktadır.

ÇOCUKLAR BEKLEYEMEZ. Onların büyümek ve gelişmek için tek bir fırsatları vardır. O da, çocukluklarını yaşama haklarıdır. Çocukları çalıştırmak akılcı bir yol olarak görünebilir ama bunun için ağır bedeller ödenmektedir.

ILO, bunun bilincinde, kendini, çocukların kötü koşullarda çalışması yönündeki uygulamaya son verme davasına adanmıştır. "Çocuk işçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı (IPEC)" bu çabanın yeni bir göstergesi ve ILO'nun bu konuda uzun zamandır süren çalışmalarının somut bir sonucudur.

Bu program, bir başlangıç noktasıdır. IPEC yoluyla, ILO, ulusal düzeyde yürütülecek çalışmaları dünya ölçeğinde örgütlemeyi amaçlamaktadır. IPEC, kapsamlı ve karmaşık iç ilişkileri olan çocuk işçiliğine karşı, dünya ölçeğinde hareketi yönlendirmek üzere, ulusal programlar arasında işbirliği ve stratejik planlama konularına önem vermektedir. Bu çerçevede, uluslararası örgütler, kamu ve gönüllü kuruluşlar arasında dayanışmayı sağlamlaştırmak ve işçi sendikaları, iş müfettişleri, işveren örgütleri, eğitimciler, basın, aileler, çocuklar ve diğer odaklar ile birlikte, hareket etmektedir. Tüm bu çabaların hedefi, çalışan çocuktan korumak, sayılarını azaltmak ve onları topluma kazandırmaktır.

ILO'ya yardım isteği ile başvuran allı üye ülke, ilk adımda, programın uygulanacağı öncelikli ülkeler olarak seçilmiştir. Bu ülkeler, Brezilya, Hindistan, Endonezya, Kenya, Tayland ve Türkiye'dir. Altı ülkede de hazırlık çalışmalarının yapılması kararlaştırılmıştır. Bunlar, Bangladeş, Kamerun, Mısır, Pakistan, Filipin ve Tanzanya'dır.

Uygulanan programın hedeflerinin kısa bir sürede gerçekleştirilemeyeceği gözönünde bulundurulmalıdır. Aynı şekilde, basanların ölçülmesi de kolay değildir. IPEC'in asıl amacının ve rolünün temel ilkeleri benimsetmek ve yaşama geçirmek olduğu düşünülmelidir.

Programın etkinlik ve başarısı, çocukların genel olarak sömürülmelerini ve özellikle tehlikeli işlerde zorla çalıştırılmalarını engellemeyi; çocuk işçiliğine giderek son vermeyi amaçlayan uygulamaya yaptığı katkıya göre değerlendirilmelidir.

IPEC VE TÜRKİYE

Çalışan çocukların sorunlarının saptanması ve çözüm yollarının üretilmesi amacı ile ulusal ve uluslararası boyutlarda bir takım önlemler alınmıştır.

Bilindiği üzere dünyada insanlar daha iyi yaşam koşullarına sahip olmak amacı ile örgütleri aracılığı ile mücadele ederler. İşçiler ve işverenler sendikaları, memurlar dernekleri, üreticiler kooperatifleri aracılığı ile bu mücadeleyi sürdürürler. Ancak çocuklar fiziksel yetersizlikleri, deneyimsizlikleri ve hukuksal engeller nedeni ile örgütsüzdür ve onların haklarını, onlar adına öncelikle devletler, ulusal ve uluslararası gönüllü kuruluşlar üstlenmişlerdir. Çünkü 21. yüzyıla girdiğimiz bu uygarlık çağında hala 200 milyon çocuk okula gitmeleri gereken yaşlarda çalışmaya gitmekte ve ucuz işgücü oluşturmaktadırlar.

Sonunda insanlık kendi geleceğini tehdit eden bu tehlikenin bilincine vardı ve belirli yaşın altındaki çocukların çalışma hayatından alınarak eğitime yönlendirilmelerini de amaçla-

yan bir dizi önemli adım attı. İlk olarak Kasım 1989'da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda ÇOCUK HAKLARI SÖZLEŞMESİ onaylandı. Bu sözleşmede çalışan çocukların korunmalarına ve çalışma koşullarının düzenlenmesine yönelik açık hükümler bulunmaktadır. Daha sonra Mart 1990'da HERKES İÇİN EĞİTİM KONFERANSI ve Eylül 1990'da Devlet Başkanları düzeyinde DÜNYA ÇOCUK ZİRVESİ toplandı. Uluslararası örgütler de konu ile ilgili çabalara katılarak 1990lı çalışma programlarının ve fonlarının büyük bir kısmını ÇOCUK konusuna ayırdılar.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) de Çocuk işçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı (IPEC)'ni oluşturmuştur. Ülkemiz de bu programa dahil edilmiştir. Anılar program, üye ülkelerde konu ile ilgili politikalar üretilmesine destek olmak yolu ile çocukların çalışma hayatından alınarak, eğitime yönlendirilmesi ve gelecekte üretime dönük meslekler edinmelerini sağlamak amacını taşımaktadır.

Çalışan çocuklar sorunu genellikle iktisaden az gelişmiş ülkelerde kendisini göstermektedir. Gelişmiş ülkelerde çocuklar büyük ölçüde ekonomik ve hukuksal açıdan koruma altındadır. Eğitim ve çalışmaya başlama yaşları uluslararası standartlarla belirlenmiştir.

Uluslararası standartlarla çalışmaya başlama yaşı 15 ve üstü olarak belirlenmiş olmakta birlikte ve iş Yasamızın 67. maddesinde de aynı konunun hüküm altına alınmasına karşın, ülkemizde bu yaşın altında

çocuklar fiilen çalışma yaşamının ve üretimin içindedirler. DİE'nün Hane Halkı İşgücü Anketi sonuçlarına göre 12-14 yaş grubu çocukların %23.2'si, 5-19 yaş grubu çocukların %49.9'u İKTİSADEN FAAL DURUMDADIR. Sayısal olarak 3.720.500 çocuk çeşitli sektörlerde çalışmaktadırlar. Bu çocukların %68'i tarım, %17'si küçük ölçekli sanayi ve kalanı da enformal sektörde (örgütsüz, düzensiz sektör) çalışmaktadır. Öte yandan bu sayılar, düzensiz ve hızlı kentleşme, işsizlik sorunları, gelir dağılımındaki eşitsizlikler ve eğitim düzeyindeki düşüklükler gibi nedenlerle her geçen gün daha ciddi boyutlara ulaşmaktadır.

Eğitim düzeyinin düşüklüğü diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi, ülkemizde de en önemli sorunlardan biridir. TİSK'in 1991 yılında gerçekleştirdiği Çalışma İstatistikleri ve İşgücü Maliyeti adlı bir araştırma sonucuna göre, işçilerin %60.6'sının eğitim düzeyleri ilkököl ve altındadır. Bu da bize ülkemizde İŞGÜCÜ VERİMLİLİK düzeyinin son derece düşük olduğunu göstermektedir. Anlaşılmaktadır ki, konu ülkemizin geleceği açısından en büyük açmazlarımızdan birini oluşturmaktadır.

Çalışan çocuklar iş kazaları, yaralanma ve meslek hastalıkları gibi bir çok sorunla karşılaşılır. Yetişkinlere oranla birikimleri az olan bu çocuklar, daha zayıf bünyeleri ile de teknik araç ve gereçler karşısında daha büyük risk altında olup, kimyasal zehirlenmeler, solunum yetersizlikleri, iskelet yapılarındaki bozukluklar ve gürültü ile yüzyüze gelmektedirler.

Bunlardan daha acısı da bu çocukların eğitim için yeterli olanakları olmaması nedeni ile okul hayatının avantajlarından yararlanamamış olmalarıdır. Sonuç olarak kendilerini geliştirme fırsatları kısıtlı olmaktadır. Düşük eğitim ve beceri gerektirmeyen işlerde çalışmak zorunda kalan bu çocukların hayattaki şansları da sınırlı olmaktadır. Ayrıca olayın sosyal boyutuna baktığımızda da her türlü istismara açık olarak yetişkinlerin dünyasında yaşama ve bu sosyal çevreye uyum sağlama sorunları ile karşı karşıya kalmaktadırlar.

Ülkemizde de çalışan çocukların gereksinimlerine yanıt verecek olan ÇOCUK POLİTİKALARININ henüz kurumsallaşmamış olmasından hareketle, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma Genel Müdürlüğü bünyesinde ÇALIŞAN ÇOCUKLAR BÖLÜMÜ oluşturulmuştur.

Bölümün en önemli görevi; çalışan çocuklarla ilgili sorunların çözümü açısından politika ve programlar belirlemek, bu politika ve programların uygulanmasını sağlamaya yönelik etkinlikleri yürütmektir. Ayrıca kamuoyu konu ile ilgili olarak aydınlatmak, araştırma ve dokümantasyon çalışmalarını yürütmek, ulusal ve uluslararası resmi ve gönüllü kuruluşlar arasında gerekli işbirliği ve eşgüdümü sağlamak ve konu ile ilgili duyarlılığı artırmak amacı ile danışmanlık yapmak da görevleri arasındadır.

Çalışan Çocuklar Bölümü, bu amaç ve görevlerini yerine getirebilmek için Uluslararası Çalışma Örgü-tü'nce desteklenmektedir. Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı (IPEC) çerçevesinde oluşturulan bu desteğe ilişkin proje antlaşması. Kasım 1992'de Sayın Çalışma ve Güvenlik Bakanı Mehmet Moğultay ile ILO Türkiye Temsilcisi Rüçhan Işık tarafından imzalanmıştır.

Proje süresince Çalışan Çocuklar Bölümü, Danışma Kurulu oluşturmak, mevzuat çalışmaları yapmak, dokümantasyon merkezi kurmak, kamuoyunun dikkatini çekmek için, okul, sendika, işyeri gibi toplumsal kesimlerde ve basında eğitim amaçlı çalışmalar yapmak ve seminerler düzenlemek gibi görevler üstlenmiştir. Çalışan Çocuklar Bölümü ikinci olarak "İş Müfettişlerinin, Çalışan Çocuklar Konusunda Eğitimi Projesi'ni yürütecektir. Bu proje, İş Müfettişleri için uluslararası çalışma standartları, ulusal politika ve mevzuat, çalışan çocukların sorunları ile mücadelede pratik uygulamalar konusunda seminerler düzenlemek amacını taşımaktadır. Seminerler, yurt içinden ve yurtdışından davet edilecek uzmanlar tarafından verilecektir. IPEC Programı çerçevesinde yürütülecek iki proje daha bulunmaktadır. Bunlardan ilki Ankara Anakent Belediyesi tarafından uygulanacak olan

"Ankara Sokaklarında Çalışan Çocuklar Projesi'dir. Bu çalışma ile 10 000 çocuğa ulaşılması amaçlanmakta, bu çocuklara özel olarak oluşturulacak bir merkezde eğitim, sağlık, beslenme ve toplumsal yaşama hazırlanma konularında destek olunması öngörülmektedir.

Bir diğer proje, Fişek Enstitüsü'nce yürütülecek olan "Küçük İşyerlerinde Çalışan Çocuklar için Sağlık- Sosyal Hizmet Projesi'dir. Çalışma 18 ay süreli olup, bu süre içinde Çıracılık Eğitim Merkezleri'nde ve küçük işyerlerindeki 1000 çalışan çocuğa hizmet götürülmesini kapsamaktadır.

Belirtilen bu iki proje ve Çalışan Çocuklar Bölümü'nün yürüteceği iki proje, birbiri ile eşgüdüm içinde çalışacak ve Ulusal Koordinatör, Çalışma Genel Müdürü olacaktır.

Dört proje ile bunları izlemesi düşünülen projelerin ülkemizde çalışan çocukların sorunlarının ortaya konulması ve çözümleri için model üretilmesinde önemli bir hareket noktası olacağı düşünülmektedir. Bunlar ülkemiz için son derece gerekli ve vazgeçilmez adımlardır. O kadar ki, ILO'nun proje desteği sona erdikten sonra da, ilgili kuruluşlar projelerini sürdürmeyi tasarlamaktadırlar.

Banu KUTLUAY İş Müfettişi

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışan Çocuklar Bölümü Başkanı

YÜRÜYEN KLİNİK VE VEFA HİZMETİ

Kapalı mekanlarda çalışan çocukların çok büyük bir bölümü, bu işi tam zamanlı olarak yapmaktadır. Yani okul ile ilişkileri kesilmiştir. Tüm beklentileri meslek sahibi olmak ve buna paralel olarak ailelerinin (ya da kendi) geçimlerine katkıda bulunmaktır.

Yapılan araştırmalar, babası, eve sürekli ve düzenli gelir getiremeyen çocuklar ile kırsal kesimden kente yeni göçeden (6-7 yıllık bir geçmiş) ailelerde, çocuğunu tam zamanlı bir işe verme eğiliminin yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.

Tam zamanlı çalışan çocukların önemli bir bölümü, gelecekte kendi işini kurabileceğini umduğu işlere yönelmektedir. Bunun yanı sıra. işçi çalıştıran çevrelerle sürekli iletişim içinde olmak ve toplumun ara işgücü gereksinmesine yanıt verecek biçimde yetişmeleri, gelecek kaygısı içinde olan çocuklar içinde çekici olmaktadır. Bundan ötürü, toplumda "sanayi siteleri" diye anılan ve küçük ölçekli işyerlerini barındıran toplu işyeri alanları, çocuk işçilerin ağırlıklı bölümü ile karşılaşabileceğimiz alanlar olmaktadır.

Ulusal ölçekte yapılan ve uzmanların katılımı ile politikaların üretildiği toplantılarda, kısa erimde (vadede), çocukları yasaklarla ve zorlamalarla çalışma yaşamından uzak tutmaya olanak olmadığı, böyle bir tutumun, tersine onları daha sağlıksız ve düzensiz işyerlerine doğru iteceği belirtilmiştir.

Bu durumda en uygun çözüm, uzun erimde ekonomik-sosyal politikalara paralel olarak çocukları çalışma yaşamında uzak tutmaya çalışmaktır. Kısa erimde ise, onların çalışma koşullarını olumlu hale getirmeye çalışmak ve destek hizmetleriyle sağlık-sosyal gereksinmelerini karşılamaya çalışmaktır.

Tam zamanlı çalışan çocuklara yönelik kısa erimli, iyileştirme önlemleri ise iki kanattan sunulabilir. Bunlardan ilki çıraklık eğitim merkezlerinde geliştirilecek (bugün için yoktur) okul sağlığı örgütlenmeleridir. Diğer ise, işyeri hekimlikleridir (Bugün için küçük işyerlerinde yoktur).

Bunu gerçekleştirmek için önümüzde çeşitli seçenekler vardır. Bu seçeneklerden biri Çıraklık Eğitim Merkezinde Okul Sağlığı Örgütlenmesi'dir.

OLUMLULUKLARI

- Çocukların toplu olarak bulunmaları
- Hizmet kolaylıkları
- İşveren iznine gerek olmaması
- Araştırma yapma kolaylıkları

OLUMSUZLUKLARI

- İşyeri koşullarının değerlendirilmesi
- Kaçak olarak çalıştırılan çocuklara , ulaşamama
- Kapsam-dışında kalan çocuklara ulaşamama
- Yıl içinde sürekliliğinin bulunmaması
- * haftada bir gün okula gidiliyor
- * yazın üç ay tatil yapılıyor
- Çocuğa kazandırılan hizmete ulaşma alışkanlığının üç yıldan sonra sürdürülememesi (çocuk yönünden kalıcılıktan yoksun)

Bu seçeneklerden bir başkası da, küçük işyerleri için ortak sağlık merkezi oluşturulmasıdır.

OLUMLULUKLARI

- İşyeri koşullarının değerlendirilebilmesi
- Kaçak çalıştırılan çocuklara ulaşabilme
- Kapsam-dışında kalan çocuklara ulaşabilme
- Yıl içinde sürekliliğinin bulunması
- Çocuğu kazandırılan hizmete ulaşma alışkanlığının yaşamın geri kalan kısmında da sürdürülebilmesi olanağı
- Genel topluma yönelik uygulama ve eğitim olanağı

OLUMSUZLUKLARI

- Çocukların küçük işyerlerinde ve sınırlı sayılarda çalışmaları
- Hizmet zorluğu
- İşverenin izninin gerekli olması
- Araştırma yapma güçlükleri (işverenin izin vermemesi ya da iş kaybına yol açtığı için)
- Çocukların iş değiştirmesi nedeniyle aynı çocukla sürekli karşılaşamama
- Aynı çocukla en az 3 yıl karşılaşma olanağı

Her iki seçeneğin de olumlulukları ve olumsuzlukları birbirini dengelemektedir. Bu bakımdan kısa erimli sağlık- sosyal hizmet modellerinin hem çıraklık eğitimi merkezlerini ve hem de o çevredeki küçük işyerlerini birlikte kavraması gereklidir.

Böylesi bir modeli yaşama geçirmek için Fişek Enstitüsü'nün oluşturduğu ve Türkiye'de bu kapsamda ilk girişim olan küçük işyeri ortak sağlık merkezinden yararlanılması düşünülmüştür.

Fişek Enstitüsü'nün, Ankara ölçeğinde ve özellikle de Ostim Sanayi Bölgesi'nde yoğunlaştırarak sürdürdüğü çalışmalar 10 yıllık bir geçmişe sahiptir. Bu çalışmalarda, işyeri hekimi tutmakla yükümlü olmayan, ortak sağlık merkezi kurma yükümlülükleri olan (ancak bu yükümlülüklerini yerine getirip getirmedikleri izlenmeyen), küçük işyerlerinde, sağlık alanında gönüllü bir birliktelik oluşturmak hareket noktası olarak alınmıştır.

Bugün Ankara Tabip Odası'ndan alınan onay doğrultusunda 180 küçük ölçekli işyerine hizmet götürülmekte ve her geçen gün bu hizmetin kalitesi yükseltilmektedir. Bu çalışma, ülkemizde kendi alanında ilk örnektir. Ülkemizde işverenler, yasa gereği işyeri hekimi bulundururken, sigortalı işçilerine, SSK tedavi hizmetlerinin öne çıkarılmasını sağlamaktadırlar, işyeri hekimlerinin, yasalarca öngörülen koruyucu sağlık hizmeti görevlerini gö-zardı eden bu yaklaşım, yıllardır egemenliğini korumaktadır. Böylesi bir ortamda, vizite hizmeti yapmayan ve ağırlığını işçilerin işe giriş-periyodik sağlık kontrolleri ile bireysel ve işyeri koşullarına ilişkin sağlık danışmanlığının yapıldığı bir hizmeti ayakta tutmanın ve sürekli kılmanın güçlüğü ortadadır. Ülkemizde, çocuk işçilerin ağırlıklı çalıştıkları küçük işyerlerinin çalışma koşullarının düzeltilmesi ve çocuk işçilerin "iyilik" hallerinin geliştirilmesi için en uygun hareket noktası, "küçük ölçekli işyerlerinin ortak sağlık-sosyal hizmeti birimleridir. Fişek Enstitüsü'nün yürüttüğü uygulamalı çalışmalar, gerçekten de bu adımın, olabilirliği en yüksek ve kısa erimde başarılı sonuçların sergilenebileceği bir yöntem olduğunu ortaya koymuştur.

Bir süredir, sözkonusu hizmetin, bir üst düzeyde yeniden örgütlenmesi zorunluluğu gündeme gelmiştir.

Uygulamalı çalışmaların ilk basamak sağlık hizmetinin tüm olanaklarıyla donatılması, işyerlerinde götürülen hizmetin "yürüyen klinikler (mobil-ünit)" aracılığı ile daha nitelikli hale getirilmesi gündemdedir.

Ancak 1987 yılından bu yana, küçük ölçekli işyerlerinde başlayan ekonomik darboğaz, bu uygulamalı çalışmanın gelişmesini sınırlamıştır. Bu ekonomik darboğaz önce kendisini, işyerlerindeki işçi sayısının yaklaşık yan yarıya azalması ile göstermiştir. İşyerlerinin vardiktan bu sayı, o işyerlerinin varlıklarını sürdürebilmeleri için gerekli olan çekirdek nüfustur. 1987'den sonra ekonomik yönden giderek daha fazla zorlanmalarına karşın, işçi sayısında herhangi bir azaltmaya gidememiş olmaları bunun kanıtıdır.

Ancak artan ekonomik zor, işyerlerini, harcamalarını olağanüstü boyutlarda kısımaya itmiştir. Devletin işyeri denetimlerindeki eksiklerini de bilen, küçük işyerlerinin işverenleri, önce 12-15 yaşındaki çocuklar ve endüstri meslek lisesi stajyerlerini uygulama kapsamından çıkarmaya başlamışlardır. Bunu özellikle 1991'in ortalanndan başlayarak 15-18 yaşlarındaki çocuklar izlemiştir. Böylece, Fişek Enstitüsü'nün, küçük işyerlerine yönelik sağlık-sosyal hizmetleri, işverenlerin yalnızca yetişkin işçileri için parasal katkı sağladıktan bir hizmete dönüşme tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Özellikle çalışan çocuklarla iletişim açısından aşılması gereken en önemli sorun, şu anda varılan bu noktadır.

Fişek Enstitüsü'nün, Ankara ölçeğinde sürdürdüğü çalışmaların Ostim Sanayi Sitesi'nde yoğunlaştırılmasında, The Population Council (Cairo) tarafından verilen 1984 Ortadoğu Ödülü'nün (MEAVVARDS) önemli bir rolü olmuştur. Bu ödülle yürütülen "Çalışan Çocukların Mediko Sosyal Sorunları Araştırması" ülkemizde çalışan çocuklara ilişkin ilk sayısal verilerden birini oluşturmuş, bir merkezde odaklaşarak hizmetin verilmesini olanaklı kılmıştır. Böylece çevrenin ve çalışan çocuk toplumunun daha iyi tanınmasını kolaylaştırmıştır. Bu bağlamda sürdürülen örnek çalışma, 1986'-dan beri ILO'nun ilgisini çekmektedir. Bu tarihte hazırlanan bir raporla, örgütlenmenin vardığı düzeyi, kavradığı çocuk ve erişkin nüfus ile çalışma ortamına ilişkin kısa ve değerlendirme sunulmuştu. 1992 yılında yine ILO'dan alınan proje desteğiyle (IPEC) anılan çalışma bir sıçramanın eşiğine gelmiştir. Proje, küçük işyerleri için kurulan bu ortak sağlık hizmet ağının "yürüyen klinik" (mobil-ünit). İlk yardım hizmeti ve çevresel ölçümler ile tamamlanmasını içermektedir.

Fişek Enstitüsü ile ILO arasında bağtlanan antlaşma ile iki yıl içerisinde 1000 çocuk işçiye ulaşılması,

- onların düzenli sağlık muayenelerinin yapılması,
- çevresel ölçümlerle karşı karşıya kalınan risklerin belirlenmesi,
- ilk yardım hizmeti götürülmesi,
- danışmanlık hizmeti verilmesi,
- sağlık durumlarının her yıl rapor edilmesi sağlanacaktır.

Bunların yanısıra, seçilmiş küçük işyerlerine yönelik "yürüyen klinik" aracılığıyla düzenli işyeri ziyaretleri yapılması; sağlık hizmeti götürülmesi; bu işyerlerinde, çalışan çocukların çalışma koşullarının belirlenmesi; işçiler ile işverenlerin işçi sağlığı iş güvenliği konularında aydınlatılması sağlanacaktır.

Çalışan çocuklara, ayrıca. Çıraklık Eğitim Merkezlerinde ulaşılması da planlanmaktadır. Belirli risk altında çalışan çocukların, bu riske yönelik muayene ve ileri incelemelerinin iş ve iş kolu düzeyinde eğitim veren bu kuruluşlarda yapılması "olabilirlik" açısından yarar sağlamaktadır.

Bütün bunlara ek olarak, "vefa hizmeti" olarak anılan yerleşik merkezde, tüm projeye katılan çocuklara sunulan sağlık-sosyal hizmetlerden, bu proje kapsamına çeşitli nedenlerle girememiş, ancak yaşları 15'in altında olan çocuk işçiler de ücretsiz yararlanabileceklerdir. Bu yolla VEFA HİZMETİNİN dileyen her çocuk

iŒçinin yararlanabileceği yerleŒik bir merkez halinde örgütlenmesi planlanmaktadır.

Tam zamanlı olarak sanayi sitelerinde çalıŒan, bugünlerini ve yarınlarını güvence altına almaya çalıŒan bu çocuklara karŒı toplumun bir vefa borcu vardır. Çünkü onlara, iŒ bulma olanaktan ile pekiŒtirilmiŒ mesleksen örgün eğitim olanaktan sunulmamaktadır. insan haklarının yoğun olarak tartiŒıldıđı bugünün ortamında, ailelerine temel gereksinmelerini karŒılama olanağı sağlanmadığı; yaŒam kaliteleri kent yaŒantısı düzeyine çıkarılmadığı için çocuklar, okulla iliŒkilerini kesip çalıŒma yaŒamına atılmaktadırlar.

Toplumun devlete verdiği vergilerden, okuyan yaŒıtları gibi pay almayan, tersine kendisi vergi üreten, çalıŒan çocuklar, daha iyi bir yaŒama) layıktırlar. Vefa hizmeti, daha iyi bir sağlık-sosyal hizmet ve daha iyi bir çalıŒma ortamı için "genellenebilir" bir örnek olma amacıyla yola çıkmaktadır.

ILO'nun "Küçük İŒyerlerinde ÇalıŒan Çocuklar İçin Sağlık Hizmeti" projesi için desteği, 18 ay sürecektir. Ancak FiŒek Enstitüsü, kendi örgütlenmesi ve yaratacağı yeni katkı olanaktan ile bu hizmetin sürekli kılınmasını hedeflemektedir.

ÇEŞİTLİ ÜLKELERDEN ÖRNEKLER

- Çin
- Hindistan
- Endonezya
- Brezilya

ÇİN

ÇOCUK İŞÇİ KULLANIMINA KARŞI YENİ YASALAR

Nisan'da Eyalet Meclisi, etkili bir biçimde çocuk işçi kullanımının yasaklanmasını getiren yasal düzenlemeleri açıkladı. Bu yasal düzenlemeler, 1949'da Çin Halk Cumhuriyetinde yapılanlardan beri, türlerinin ilk örneği idi. Hükümetin, bu yasal düzenlemelere başvurmasının nedeni, çocuk işçi uygulamasını durdurmak, okul eğitimini zorunlu hale getirmek ve minimum işe alınma yaşı üzerine ILO'nun 1973 anlaşmasına uymaktı. Bu yeni düzenlemelere göre çalışma yaşı 16ya İndirilmiş oluyor.

Yasal düzenlemeler; çocuk işçi kullanmasını yasaklıyor. Ancak, iş eğitimi, eğitsel merkezler ve ev işi bu yasaklamanın dışında kalıyor. Başka bir İstisna İse, film şirketlerinin ve spor organizasyonlarının, çirak olarak işe alabilmelerine İzin verilmesi İdi.

Çocuk işçilerin fazlaşmasının en büyük nedenlerinden biri kırsal reformdur. Birçok kırsal ailede çocuklar sadece ek olarak evde iş yapmamaktadırlar. Aynı zamanda ucuzca çalıştırıldıkları için büyüklerden daha çok iş bulma olanağı bulduklarından eve para getirecek kişi konumundadırlar. Çocuk işçiler en çok kırsal bölgelerdeki otel, inşaat, ev işi ve bazı endüstri kuruluşlarında işe alınıyorlar.

Bu yasaklama olayının gerçekleşmesindeki ikinci neden İse, kırsal kesimde eğitsel faaliyetlerin vahim durumudur. Yakın zamandaki hükümet araştırmaları gösteriyor ki, ilköğretimdeki öğrencilerin yüzde 20'si ailesinin yoksulluğu yada başka nedenlerden okulu bırakıyorlar; orta öğretimde İse bu, yüzde 90 dolayındadır.

Yeni yasal düzenlemeler sonucunda, çocuk işçi çalıştıran işverenler para cezalarına ve hatta hapis cezalarına çarptırılacaklar.

(ILO, Social and Labour Bulletin 2/91)

HİNDİSTAN ÇALIŞAN ÇOCUKLAR

Nüfusu 800 milyonu aşan Hindistan'ın yaşadığı pek çok halk sağlığı sorunundan biri de çocuk işgücü kullanımınıdır. Ekonomik koşullar sonucu Hindistan'da 55 milyon erişkin işsizken, 55 milyon çocuk çeşitli alanlarında çalıştırılarak "ucuz işgücü" olgusuna dayalı karlılık sağlanmaktadır. Bütün bu çarpıcı rakamlar ülkeyi ILO'nun özel ilgi alanlarından biri durumuna getirmiştir.

Çeşitli ulusal ve uluslararası kuruluşlar Hindistan'da çocuk işçilere yönelik çok sayıda çalışma yürütmektedir, Bu çalışmaların küçük bir bölümü gözden geçirilerek sonuçlar, çocuk işçi sorununun ülkeler arası farklılık ve benzerliklerini vurgulamak amacıyla temel çizgiler halinde aşağıda sunulmuştur.

Hindistan'da çocuk emeği başlıca "bağımlı çalışma" şeklinde kullanılmaktadır. Bağımlı çalışma (bonded labor) İki gruba ayrılmıştır:

1) Kalıtsal: Ailenin borcu karşılığında çocuğun çalıştırılması. Hindistan'da yaklaşık 10 milyon çocuğun bu şekilde çalıştırıldığı düşünülmektedir.

2) Aileye para verilerek çocuğun çalıştırılması. Çocukların önce kaçırılarak alıkonmaları ve daha sonra aileler ile anlaşmaya vararak çalıştırılmaları sık başvurulan bir yöntem olarak bildirilmektedir.

Kırsal alanda çocuklar pek çok ülkede olduğu gibi Hindistan'da da ekili tarım, hayvancılık, halı dokuma gibi alanlarda çalıştırılmaktadır. Kırsal alanların olumsuz ekonomik koşulları, çevresel/ekolojik etmenler ve iş alanlarının kısıtlılığı "kentlere göç" olgusunu doğurmuştur. Daha ilginç kentsel yörelerde iş olanaklarını pazarlayan "umut simsarları" yoksul ailelerden çocuklarını alıp kent ortamının endüstriyel örgüsünde çalıştırmaktadırlar. Bu noktada Hindistan'ın bir çok ülkeden ayrımı göze çarpmaktadır: Endüstride çalışan/çalıştırılan çocuklar.

Genel olarak Hindistan'da çocuk işgücünün kullanıldığı sektörler şu şekilde sıralanmaktadır:

Tanım, kibrit, havai fişek yapımı Hayvancılık, Değerli taş işletmeciliği.

Taş ocakları. Gıda (bisküvi vb.) endüstrisi.

Tuğla Fabrikaları, Turizm (otelcilik vb.) sektörü,

İnşaat sektörü, halı dokumacılığı. Cam işçiliği...

Ortalama işe başlama yaşınının 10 civarında olduğu Hindistan'da çocuk işçiler 8-10 saatlik bir çalışma ortamında emek verip erişkinlerin 1/10-1/20 oranında ücret alabilmektedirler. Bu saptama, erişkin işsizliğinin körüklenmesinde çocuk işgücü kullanımının rolünü açıkça ortaya koymaktadır.

Kentsel ortamda çocuk işgücünün kullanımı çok geniş bir dağılım göstermektedir. Orta sınıf ailelerin önemli bir "lüksü" çocukları hizmetçi olarak ev işlerinde çalıştırmaktır. Bu olgu sıklıkla Doğu Asya ülkelerinde karşılaşılan bir durumdur. Bunun yanı sıra geri/ilkel teknolojiyle varlıklarını sürdürebilmek, ayakta kalabilmek

için ucuz işçi arayan küçük ve orta ölçekli endüstriyel işletmeler (pamuk endüstrisi, gıda endüstrisi, tamirhaneler vb.) yaygın olarak çocuk işgücü kullanmaktadır.

Çocuk işgücü kullanımını canlı tutan önemli etmenlerden ikisi hızlı döngü ve aile baskısı olarak saptanmıştır. Çocuklar, iş değiştirme, aile yanına-dönme gibi nedenlerle uzun süre aynı işte kalmamaktadırlar. Boşalan pozisyonlar hemen, ucuz ve yaygın bir pazar olan çocuk kitlesi içinden gelenlerce doldurulmaktadır. Aileler dar ve kısıtlı bütçelerine katkıda bulunmaları için çocuklarını çalışmaya zorlamaktadırlar. Oysa çocuklar aile bütçesine katılmak bir yana, bireyin temel gereksinimlerini bile karşılayamayacak bir ücretle çalıştırıldıkları için bu "sosyal kandırmaca" kısır bir döngü halinde sürüp gitmektedir.

Genel olarak Hindistan'da çocuk işgücünün varlığının nedenleri şu başlıklarda toplanmaktadır:

•Yoksulluk

* Geniş/kalabalık aile

* Eğitimin yetersizliği/eksikliği

* Örgün eğitim kurumlarının nicelik ve nitelik olarak yetersizliği

* Öksüz, yetim çocuklar, parçalanmış aileler, çocukların reddi

* Anne-babanın sağlık sorunları

* Eğitime güven ve inancın eksikliği/yokluğu.

IPEC Hindistan sorumlusu Dr. A Ghosh ülkesi özelinde çocuk işçilerle ilgili sorunların çözümüne yönelik somut önerilerini şöyle sıralamaktadır:

* İşe başlama yaşının yükseltilmesi gerekliliği

* Çalışma koşullarının iyileştirilmesi

* Örgün eğitimin desteklenmesi, yaygınlaştırılması, zorunlu eğitimin süresinin uzatılması

* Çocuk işçilerin yararlanabilecekleri tatil okulları oluşturulması

* Tehlikeli işlerde çocuk işgücü kullanılmasının yasaklanması

* Denetimin güçlendirilmesi

* Mesleksel eğitim

* Horlanan, ezilen, saldırıya uğrayan çocuk işçinin sorununa geçici çözüm bulununcaya kadar

sığınabileceği/barınabileceği birimler (wellfare calls) kurulması

Dr. Ghosh uzun erimde çocuk işgücü kullanımının tümüyle engellenmesine yönelik "çalışma alanları" önerilerini şöyle özetlemektedir:

* Yaygın, zorunlu, ücretsiz temel eğitim

* Ülkenin ekonomik sorunlarının çözümü, erişkinlerin iş olanaklarının artırılması

* Erişkin eğitimi

* Eğitimde mesleksel ağırlıklı düzenlemeler.

Kaynaklar:

1. Satyarthy, K.Chalrpeison, South Aslan Co-alltion on Child Servitude. Health Hazards İn Child Bondage; An Acth/Isfs View Polnt. Yeni DeIN. Hindistan. 1993.

2. Lakshapati, P.From the Fryİng Pan to the Fire. Yeni Delhi, Hindistan. 1993.

3. Rao, S.S.ChBd Labor İn Biscuit Factories Near Hyderabad. Yeni Delhi. Hindistan. 1993.

4. Khan. S.Education and Trdning Needs in 'Reductlon of Hazard to the Safety and Health of VVorking Chldren in Carpet İndustry. Yeni Delhi. Hindistan. 1993.

5. Rai. R.K.Hazards to the Safety and Health of VVorking Chüdren. Carpet İndustry a Case Study. Yeni DeN. Hindistan, 1993.

6. Humanising Child Labor, A report on the IPER project on Child Labor, Institute of Psycho-logical Educatbnal Research, Kalküta, Hindistan, 1985.

7. Child Labor: A briefing Manual. Uluslararası Çalçma Örgütü, Cenevre, İsviçre, 1986.

' 1-5 numaralı kaynaklar 4-8 Nisan 1993 tarihleri arasında Hindistan'da, Yeni Delhi'de toplanan 13. Dünya İş Sağlığı ve Güvenliği Kongresi, IPEC çalışma grubunda sunulan bildirilerden bazılarıdır.

Derleyen: Dr. Alp ERGÖR

ENDONEZYA ÇALIŞAN ÇOCUKLAR

Dünyanın her yerinde çocukların temel gereksinimleri aynıdır. Her çocuğun anne babasından İyi bir bakım alma ve yeterli bir eğitim görme hakkı vardır. Çocukların yaratıcılıklarını ve yeteneklerini geliştirebilmek için oyun oynamaya, gelişimlerini sağlıklı olarak sürdürebilmek için yeteni beslenmeden, özel sağlık bakımına kadar çeşitli hizmetlere gereksinimleri vardır. Buna rağmen çocukların bu haklarına yeterli özen gösterilmeksizin çeşitli işlerde çalıştırıldıkları da bilinen bir gerçektir. Gerek ekonomik nedenler gerekse kültürel yapı nedeniyle bugün hemen her ülkede "çocuk işçi" bulunmaktadır. Türkiye'nin de içinde bulunduğu gelişmekte olan ülkeler kuşağındaysa ülkelerin kendilerine özgü gelenekleri nedeniyle bu sorun daha da büyümekte ve çözümü güçleşmektedir.

Güneydoğu Asya'nın en uç noktasında yer alan Endonezya, onbinden fazla ada üzerinde yayılmış ve 193 milyon nüfusuyla bölgenin en kalabalık ülkesidir. Çoğunluğu müslüman olmasına rağmen Hindu kültürünün son derece etkin olduğu bir kültürel ve etnik gruplar mozayığı oluşmaktadır. Kişi başına ulusal geliri 500 \$ olan Endonezya'da nüfusun %69'u kırsal alanda yaşamaktadır. Genç nüfusun fazla olduğu ülkede 16 yaş altı

nüfus %38 oranındadır.

Endonezya'da çalışan çocukların oranı cinsiyet ve yerleşim yerine göre farklılıklar göstermektedir. 10-14 yaş arası erkek çocukların çalışma oranı kırsal alanda %25 iken, kentsel alanda bu %7'e düşmektedir. Kız çocuklarında ise çalışma oranı kırsal alanda %17.5 kentsel alanda %5.8'dir.

Mart 1993 tarihinde başkent Jakarta ve çevresinde yapılan bir araştırmada bazı fabrikalarda çalıştırılan çocuk işçilerin oranı neredeyse işçilerin yarısını bulmaktadır. (Plastik fabrikasında %46, balon fabrikasında %42, ayakkabı fabrikasında %28, plastik şişe fabrikasında %26, yer fıstığı fabrikasında %20). Aynı araştırmada çocuk işçilerin %46'sı tamamıyla ailelerine maddi katkı için çalıştıklarını, %33'ü ise genellikle ailelerine para verdiklerini söylemişlerdir.

Endonezya'da çocuk işçiler fabrikalarda günde ortalama 7-11 saat ve haftada altı gün çalıştırılmaktadır. Düzenli bir izin veya tatil hakları yoktur. Ücretleri de aynı işi yapan yetişkinlerin %70-80'i kadardır. Çocuklar yetenekleri göz önüne alınmaksızın, kaza riski yüksek ve tehlikeli işlerde, yetersiz ergonomik koşullar ve kötü saniteye sahip ortamlarda çalıştırılmaktadırlar. Malnutrisyon nedeniyle enfeksiyon hastalıkları da yüksek mortaliteye ve morbiditeye yol açmaktadır.

Endonezya'da çocukların çalıştıkları sektörler belli başlı şu alanlarda toplanmaktadır:

1- Tarlalar ve çiftlikler: Kırsal alanda genellikle ailelerine yardım etme tarzında olmaktadır. Fakat fakir çocukların köyde başka ailelerin yanın-, da veya büyük çiftliklerde karın tokluğuna çalıştırılmaları az rastlanan bir olay değildir.

2- Fabrikalar: Çoğunlukla sigara, yer fıstığı ve tekstille ilgili fabrikalarda ve küçük endüstrilerde büyük çoğunlukla anne babaları veya diğer akrabalarının yanında çalışırlar.

3- Kent sokakları, caddeleri: Ayakkabı boyacılığı, gazete, sigara, yiyecek, içecek satıcılığı vb.

4- Evler: Özellikle resmi denetimlerden kaçınmak amacıyla evlerde çalışan çocuk sayısı fazladır. Daha çok tekstil, tahta ve seramik el işleri alanında çalışırlar.

1980 yılında yapılan bir araştırmaya göre çalışan çocukların çoğunluğu 7-10 kişiden oluşan kalabalık ailelerde yaşamakta ve ailenin gelirinin yaklaşık %30'unu karşılamaktadırlar. Çocukların en yüksek eğitimi ise ilköğretim üçüncü sınıftan terktir ve bu çocukların büyük çoğunluğu eğitimi alan okumak istemektedirler. Görüldüğü gibi çalışan çocukların en büyük özellikleri eğitimsizlikleridir. Ailelerin ekonomik nedenlerle çocukları okutmamaları onları küçük yaşta iş hayatına itmekte veya okuyorsa da okulu terk etmelerine yol açmaktadır.

Endonezya'da çocukların çalıştırılmalarının en büyük nedeni ekonomik gerekçelerdir. Çocuk işçilere daha az ücret ödenmesi nedeniyle işverenler de bunu tercih etmektedir. Diğer bir sorunsu geniş aile yapısının ve geleneklerin etkisiyle ailelerin çocukların erken yaşta çalışmaya başlamasını istemeleridir. Aileler çocuğun çalışmasını, sorumluluk üstlenmesi ve beraber çalışmayı öğrenmesi açısından gerekli görmemektedirler.

Aslında sorun çocukların çalışması, sorumluluk üstlenmesi veya ortak çalışmayı öğrenerek toplumsal yaşama adapte edilmesi değildir. Sorun çocukların evrensel haklarından yararlanamamaları, yasal sınırların dışında sömürülerek çalıştırılmasıdır. Bu nedenle çocukların yasal hakları kendileri ve ailelerinde bilinmeli, uygulanması istenmeli ve hükümetler de bu yasaları uygulamalıdır. Çalışan çocukların yasal haklarından bazıları şunlardır:

1- 14 yaş veya daha küçük hiçbir çocuk çalıştırılmaz.

2- Bir çocuk günde dört saatten fazla çalıştırılmaz.

3- Çocuklar tehlikeli ve ağır işlerde çalıştırılmazlar.

4- Çocuğa eğitimi için fırsat verilmelidir.

Endonezya'da resmi kayıtlara ve teftiş raporlarına göre çalışan çocuk gözükmemektedir. Bunun nedeni çalışan çocukların yaşlarının en az 15 olarak gösterilmesi, resmi kayıtlara geçirilmemesi veya evlerde, tarlalarda çalıştırılmalarıdır. Çocuk işçiliğinin kaldırılması yolunda Endonezya'da ve diğer ülkelerde de bazı uluslararası organizasyonlar çalışmaktadır. Bunların başında ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü) ve bu örgüte bağlı IPEC (Uluslararası Çocuk İşçilerin Eliminasyonu Programı) ve INTERDEP (Çocuk İşçiler Üzerine Bölümler Arası Program) gelmektedir.

Kaynakça:

" Grant, JP The state of the worlds children, 1993' UNICEF Orford University press. UK, 1993

• Gutt-Estrella, DP 'Safety and health prob-blems of working children in developing countries" XIII. World Congress on Occupational Safety and Health, New Delhi, 1993

* M*nd*U«vich, E 'Chldren at VVork¹ International Labour Office, 2th ed., Geneva, 1980.

* Sadjarwo, IW "Hazardous of child workers in certain work place" XIII. World Congress on Occupational Safety and Health, New Delhi, 1993

" SoAdbman, D "Approach for protection of worWng cNldren to hazardous working environ-menf XIII. World Congress on Occupational Safety and Health, New Delhi, 1993.

* The protection of children in employment and problem in the implementation in Indones-ska' XIII. World Congress on Occupational Safety and Health, New Delhi, 1993.

Derleyen: Dr.Bülent KILIÇ

BREZİLYA ÇALIŞMA BAKANLIĞININ ÇALIŞAN ÇOCUKLARI KORUMA PROGRAMI-1993

Çalışan çocuklar, bütün dünya için olduğu gibi, Brezilya için de bir gerçekliktir. Bugün, Brezilya'nın bütün büyük caddeleri, kendilerinin çoğu zaman ailelerinin yaşamını sürdürebilmek için çiçek ya da şeker satan, araba yıkayan çocukların örneği ile doludur. Ve bu çocuklar, sürdürdükleri yaşam savaşında, olabilecek tüm sömürülere karşı savunmasız durumdadırlar.

Brezilya'da çalışan çocuklar, yakın zamana dek daha az tarım alanında görülmekteydi. Ancak, kente göçün artmasıyla birlikte, gelecek yüzyılın başlarından itibaren, şehirde, çeşitli işlerde çalışan çocuk sayısının, tarımda çalışanları aşacağı söylenebilir.

Caddeler ve endüstri bölgeleri, çocuklar için güvensiz ve sağlıksız olan pek çok iş alanı ile doludur, ve yine çocuk istismarının en çok görüldüğü yerlerdir. Çocukların korunmasına yönelik sosyal politikaların eksikliği ve yetersizliği, iş hayatının erken yaşta okulun yerini almasına, çocukların niteliksiz ve ucuz işçiler olmalarına, sömürünün tüm biçimlerine maruz kalmalarına neden olmaktadır. Brezilya'daki ekonomik gerileme, işsizlik, düşük haftalık ücret ve eğitim düzeyinin düşüklüğü, çalışan çocukların içinde bulunduğu olumsuzluğu daha da ağırlaştırmaktadır.

1990 yılı verilerine göre, 150 milyon Brezilya nüfusunun %44,5'i 19 yaş altındadır. 10-14 yaş arası nüfusun %16,6'sı ve 15-17 yaş arası nüfusun %55,0'ı ise halen çalışmaktadır. Bu da, 7.5 milyonluk bir çocuk iş gücünü göstermektedir ki bu iş gücü, toplam çalışan nüfusun %11.5'ini oluşturmaktadır.

Brezilya'da, çalışan çocukların sektörlere göre dağılımı Tablo l'de gösterilmiştir.

Tablo 1.10-16
Yaş Arasındaki Çocuk ve Adölesanların Çalıştıkları Sektörlere Göre Dağılımı
(Brezilya-1989)

Sektörler	Çalışan Sayı	Çocuklar %
Tarım	2.936.927	40,0
Endüstri	1.010.538	14,0
Sivil kurumlar	238.552	4,0
Ticaret	878.073	12,0
Hizmetler	1.589.521	21,0
Diğer	618.007	9,0
Toplam	7.316.636	100,0

1988 yılı verilerine göre, Brezilyalı ailelerin %46'sı fakir veya çok fakir olarak değerlendirilmekte, çalışan çocukların da %75'i çok fakir olan ailelerden gelmektedir. Aile geliri ile, çocukların çalışma hızı ve okula devamlılığı arasında belirgin bir ilişki görülmektedir. Aile geliri arttıkça, çocuk çalışma hızı düşmekte ve okula devamlılık artmaktadır. Fakir ailelerde be, çalışma hayatı, erken yaşta okulun yerini almaktadır.

1988 yılı verilerine göre, 10-14 yaş arası çocukların %8,6'sı ve 15-17 yaş arası adölesanların %20,1'i toplam hane gelirinin %30'undan fazlasına katkıda bulunmaktadır.

Çocukların çalışma koşullarına bakıldığında; çalışma saatlerinin erişkinlere göre daha uzun olduğu görülmektedir. 10-14 yaş arası çocukların %49'u ve 15-17 yaş arası adölesanların %78'i, haftada 40 saat ve daha fazla çalışmaktadır. Çocukların sosyal güvenceye sahip olma durumlarına bakıldığında: 10-14 yaş arası çocukların yalnızca %8.6'sı ve 15-17 yaş arası adölesanların %32.9'u resmi işçi olarak kayıtlıdır, Aynı yaş grubundaki çocukların %91.1'i ve adölesanların %66.2'si haftada 80 dolardan az kazanmaktadır.

Brezilya Çalışma Bakanlığı, çalışan çocukların yukarıda sözü edilen olumsuz koşullarına çözüm getirmede bu güne değin etkin olamamıştır. Brezilya'daki coğrafi, ekonomik ve politik nedenler ve bütçenin yetersizliği, sorunların çözümündeki temel engellerdir. Ancak Bakanlık, gerekli değişiklikler için çaba harcamaya gönüllü ve isteklidir. Bu amaçla, çalışan çocukları korumaya yönelik bir program hazırlanmıştır. Programın hazırlanmasındaki temel çıkış noktaları şunlardır:

Yasal Nedenler: Brezilya hükümeti ILO Sözleşmesi'nin "en küçük çalışma yaşı" ile ilgili olan 5 nolu maddesini 1919 yılında imzalanmıştır. Ayrıca Federal Anayasa ile, 14 yaş altında -çıraklık dışında- çalışmanın ve 18 yaş altında da gece işlerinde çalışmanın yasaklanması 1988 yılında kabul edilmiştir. ILO Sözleşmesi'nin 138. maddesi ise henüz imzalanmamıştır.

Brezilya'da iş sağlığı ve güvenliğine ilişkin çok sayıda düzenleme varsa . da, bu alandaki yasaların hemen tümünün temeli, 1970'li yılların Avrupa ve Amerika standartlarına dayanmaktadır.

Ancak temel sorun, var dan yasalarla, yaşanan gerçekler arasındaki derin uçurumdur.

Çocuk İşçilere Özgü Tehlikeler: Çocuk işçiler, fiziksel ve zihinsel olarak henüz gelişimini tamamlamamış bir popülasyon olmaları nedeniyle, kendilerine uygun olmayan sağlıksız ve ağır iş koşullarına erişkinlerden daha duyarlıdırlar. Uygunsuz çalışma koşullarına bağlı olarak, bedensel ve ruhsal olarak rahatsızlanabilirler.

Çocukların yaş ve cinslerine uygun olmayan ağır işlerde çalıştırıldığına dair çok sayıda bildirim yapılmaktadır. **Çocuk istismarına Yönelik Bildirimler:** Basından, dini örgütlerden, hükümet dışı organizasyonlardan ve çeşitli birliklerden gelen bildirimler, çalışan çocukların istismarına yönelik olarak yapılacak çok şey olduğunu göstermektedir. Özellikle tarımda çalışan çocukların, zararlı kimyasal etkenlere

maruz kalınan işlerde çalıştırıldığına ilişkin çok sayıda ihbar yapılmaktadır. Ayrıca Amazon Bölgesi'nde, kız çocukların fuhuşa sevk edildiği bildirilmektedir. Çalışma Bakanlığı'nın önceliği, bu ve benzeri sömürülere engel olmaktır.

Bu çıkış noktalarına göre, programın ana hedefleri şunlardır:

1- Çocuk istismarına yönelik önlemler

2- Çalışma ortamı ve çalışma saatlerine ilişkin yasal düzenlemelerin yapılması ve etkin kontrolün sağlanması

3-14 yaş altındaki çocukların çalıştırılmasının engellenmesi ve çıraklıkla ilgili eğitim aktivitelerinin denetimi.

Öncelikli bölgelerden başlayarak bir yıl içinde büyük ölçüde gerçekleştirilecek olan ve sonraki yıllarda tüm ülkeyi kapsamı planlanan programın eylem planı ise şöyle hazırlanmıştır:

1- Sorunların tanımlanması (sürekli ve güvenilir bilgi sağlama)

2- Önceliklerin belirlenmesi

3- Yararlanılabilecek olan ulusal ve uluslararası kaynakların saptanması, ilişki kurulması

4- Denetleyici ekibin eğitimi

5- Stratejilerin formüle edilmesi

6- İzlem ve değerlendirme.

Derleyen: Dr. Sibel KALAÇA

(*) Brezilya'da, sokak çocuklarının üzerine gaz dökülerek ya da vurularak öldürüldüğüne ilişkin, söylentilerin ötesinde "kanıtlar" söz konusudur. Brezilya Çalışma Bakanlığı'nın "Çalışan Çocukları Koruma"ya yönelik programını değerlendirirken bu bilginin dikkate alınması dileğiyle...

OKURLARIN KALEMİNDEN:

- Şiir
- Barış İçin Çabalar Şimdi Yaşam Mücadelesi Durumundadır
- İsveç'te Kasalar
- 12-18 Yaş Çalışan Çocuklarda Beslenme
- 4. Okur Semineri Sonuç Bildirgesi

Uygun ortamlarda söylenmiş güzel sözler vardır
bilirsin,
yaşamının tadına varır insan dinledikçe.
Dalında tozlanmış olgun bir kırmızı eriği koparır gibi
dalıp gidersin geçmişe.
Antik kentlerin sessiz kalıntılarında
caddeler doluverir kalabalıkla.
Ağustos sıcaktır canveren, geçmişle geleceğe
bu çizgide
Ve senin adınla birlikte gelir
bu yürek çarpıntısı bir
patetik senfoni dinlerken bir de.

7.7.1992 Deniz Toprak

BARIŞ İÇİN ÇABALAR ŞİMDİ YAŞAM MÜCADELESİ DURUMUNDADIR

"Halk sağlığı ya da toplum hekimliği, bir toplumu oluşturan herkesin bedence, ruhsal ve sosyal yönden tam bir iyilik halinde bulunması için, kişiye ve sosyal çevre dahil çevreye yönelik tedbirlerin tümelci bir yaklaşımla ele alınması, planlanması ve uygulanmasıdır."

Halk sağlığı çalışmalarının, insanları en sık hastalandıran ve öldüren sosyal sorunlara, toplumsal çelişkilere, eşitsizliklere, açlık, sefalet ve savaşa duyarsız kalması düşünülemez. İnsan sağlığı için zorunlu tümelci yaklaşım, doğru bilimsel sosyal politikaları ve aktif barış çalışmalarını kaçınılmaz kılar.

Yaşadığımız toplumsal sıkıntıların, insanlık dışı terör ve yeri doldurulamaz kayıplarımızın kaynağı, bu bilimsel-demokratik politikaların kabul edilemez durumdaki yetersizliği ve tıkanıklığıdır.

Toplumsal yaşamın her alanında: devlet yönetimi, bürokrasi, güvenlik-istihbarat güçlerimiz, eğitim, sağlık, kültür, çevre, vb. konularda; barışçı sosyal devlet ve toplum anlayışı geliştirilemediği; demokratik toplum katılımı, açıklık ve işbirliği sağlanamadığı; sağlıklı toplum gelişmeleri, çeşitli çıkar çevrelerince bilinçli olarak engellendiği ve sabote edildiği için, kayıplarımız her gün her alanda artmaktadır.

Bu süreç, uluslararası bir olgudur ve "yeni dünya düzeni" adı altında, gerçekte İnsana değer vermeyen, şir-ketsel çıkarlar için insanı ve insanlığı bir yandan depolitize ederek edilgen tüketime şartlayan, bir yandan da gerekirse kitleler halinde gözü kara biçimde harcamaktan çekinmeyen bir anlayışın sonucudur.

Ülkeler istikrarsızlaştırılmakta; beceriksiz ve aciz duruma düşürülen yönetimlerle toplumun güven duygusu sarsılmakta; kontrol altındaki medya ile kitleler sağlıksız ideolojilere şartlanmakta; etnik, dinsel çelişkiler, ırkçılık ve yabancı düşmanlığı, terörle körüklenmekte; toplumlar, katliamlar, tecavüzler, vb. ağır tahriklerle birbirine düşürülmektedir. Çözüm olarak da koruyucu önlemler, çelişkileri giderici barış, güvenlik ve sosyal kalkınma projeleri değil, silah ve güç kullanılması dayatılmaktadır. Bu ise, istikrarsızlığı daha da arttırmaktadır.

Irak, Ermenistan, Güneydoğu Anadolu, Somali, Bosna hep bunun örnekleridir. Bu süreç emperyalizmin günümüzde aldığı biçimdir, ona yaramaktadır. Gelişmiş kapitalist ülkeler, dünyada geri kalmışlığı, açlığı, hastalıkları, terör ve çatışmaları etkin ve sağlıklı yöntemlerle önleyememenin sorumluluğunu taşımaktadırlar; yerli çıkar çevreleri de bu sürece alet olmakla ve aynı sorumluluğu paylaşmaktadırlar.

Batı ülkelerinin rolünü her fırsatta vurgulamak ve sorumluluklarının gereğine teşvik etmek, Türk dış politikasının temeli olmalıdır. Oysa, muhalefette iken savaşa direnen siyasal güçler, hükümette iken doğrudan Irak'a müdahale zorunda bırakılıyor. Halkın isteğine aykırı biçimde, Somali'ye önce "sembolik" olarak gönderilen birlikler, daha sonra kritik noktalara yerleştiriliyor. ABD birlikleri ayrıldıktan sonra da güvenliğinin sorumluluğunun esas olarak Türk birliğinin yönetimine geçeceği belirtilerek, komutanlığa bir generalimiz getiriliyor.

İşte birbirine bağlı olarak gelişen ve insanlığı tehdit eden bu süreçte, pek çok değerli varlığımız gibi. Uğur Mumcu'yu da katleden güçler; fanatik dinci, ırkçı, milliyetçi, aşırı solcu, vb. görünüm altında beslenen ve desteklenen, ancak artık yüzü gittikçe ortaya çıkan, dünya insanlığının gerçek düşmanı bu uluslararası tertibin elemanlarıdır. Uğur Mumcu, insanlığının, insan sevgisi ve sorumluluğunun, aydınlığının gereği, toplumsal sorunlar ve terör konusunda gerçek anlamda uzmanlaşmıştı. Olağanüstü gayreti, çalışkanlığı ve cesaretiyle, adım adım bu tertibi boyutlarıyla ortaya çıkarmaya, barış ve demokrasi toplumunu kurmaya çalışıyordu. Dünyada barış ve demokrasi güçleri de bu nedenle susturulmaya çalışılıyor. Hükümetler,

yönetimler acze, kitleler çatışmaya ve savaşa sürükleniyor.

Böylece, dünyada ve sorunların odak noktalarındaki ülkelerden birisi olan ülkemizde insanlar, yaşamsal bir tehditte karşı karşıya bulunuyorlar, iç ve dış savaşla terör tehlikesi her gün artıyor. Bugün, barış ve demokrasi için mücadele, yaşam mücadelesi durumundadır.

Ülkemizdeki ve dünya ülkelerindeki yönelimler, terör ve çatışmaların nedenlerine yönelerek kaynağı kurutabilmek, gerçek barış ve demokrasiyi sağlayabilmek için, tüm güçleri vakit geçirmeden ve hata yapmadan samimiyetle seferber etmenin, yaşamsal bir zorunluluk olduğunu bilmelidirler.

Yöneticiler, toplum tarafından, bunun için göreve getirilmişlerdir; topluma karşı yaşamsal sorumluluk taşımaktadırlar. Toplumsal güçleri örgütlemekteki zaafı, işte insanlığın bu acı kayıptır.

Tüm ülkelerin güvenlik ve istihbarat güçleri, sağlıklı araştırmalarla toplumsal çelişkileri tespit ederek; gerçek barış, güvenlik, insan sağlığı ve refahı için her türlü etkin koruyucu önemi, açıklık, eğitim, anlaşma ve uzlaşmalarla, sektörlerarası ve bizzat toplumla işbirliği içinde almalıdır.

Toplum, emeği ve vergileri ile devlet teşkilatını ve güvenlik-istihbarat örgütünü kurmuştur. Bu hayati görevin, ulusal ve uluslararası işbirliğiyle yerine getirilmesini, bütün dünya devletlerinden, sorumluluk yükleyerek beklemekte; bu çalışmalara katılmak ve uygun mekanizmalarla denetlemek istemektedir.

Toplum, yaşamının tehdit edilmesini ve ortadan kaldırılmasını bağışlayamaz. Derhal önlem alınması için gerekli canlılığı, direnişi ve uyanıklığı göstermesi, kayıplarının yerini doldurmaya çalışması, yaşamı tehdit eden nedenleri araştırarak ortaya çıkarması, toplumsal örgütlerindeki sağlıklı işleyişleri gidermesi ve birlik halinde kaynaşarak, örgütlenerek yaşamın güvence altına alması gerekir. Yavaş da gelişse, kayıplar pahasına da olsa. bu sürecin gerçekleştirilmesi kısıncı var olmanın zorunluluğudur.

Uğur Mumcular, insanlığın, koruyamadığı ve acılar içinde kaybettiği, en değerli, en sevgili, aydınlık ve ölümsüz varlıktır. Onlara kıyan insanlık düşmanı kişi ve mekanizmaları apaçık ortaya çıkarmak, etkisizleştirmek, barış ve demokrasiyi geliştirmek de, insanlık için yaşamsal bir zorunluluk, var olmak ve onur sorunudur.

Derman Boztok Şubat 1993/Ankara

İSVEÇ'TE KAZALAR

İsveç sağlık kayıtlarının incelenmesi, bu ülkede her tür kazanın, tüm yaş gruplarında sık" görüldüğünü ortaya koyuyor. Bunun nedeni kayıtların özenil tutulması olabileceği gibi, kazaların yeterince önlenememesi de olabilir. Yalnızca iş kazalarına bakıldığında, tüm kazalar içinde çok küçük bir pay aldıktan ortaya çıkıyor. Tüm yaş gruplarında ölüm nedenleri arasında kazalar, tümörler ve dolaşım sistemi hastalıklarından sonra üçüncü sırada yer alıyor. Kazalar başlığı altında yaralanma, zehirlenme, trafik kazaları ve intiharlar var. İntiharın burada gruplanmasının nedeni sosyal önlenebilirliği olmalı. Bu nedenlerden ölümlerin toplamı, dünya yaş gruplarına göre standardize edilmiş ölüm hızıyla yüzde 64.5'e ulaşıyor (1987). Elli yaş altındaki ölüm nedenlerinde ise ilk sırada kazalar yer alıyor.

İsveç'in toplam nüfusu 8.5 milyonun biraz üzerinde. Nüfusu dikkate alınca günlük rakamlar çarpıcı bulunabilir: Her gün en az on kişi kaza sonucu ölüyor. Aynı nedenle günde yaklaşık 603 kişi hastaneye yatırılıyor. İş kazaları sonucu günde 300 kişi kişiden uzak kalıyor. Yine her gün trafik kazaları nedeniyle 6 kişi ömür boyu sakat kalıyor.

Tüm ölümler içinde kazalar ve zehirlenmeler yüzde 4.7'lik yer alıyor, intiharlar da yüzde 1.7'ye ulaşıyor.

Bu sayılar, kazalar (ve intiharların ne denli önemli boyutlarda olduğunu kanıtlıyor. Kaza nedenlerine bakıldığında, bunların içinde iş kazalarının ne denli küçük boyutta olduğunu görebiliyoruz. Tüm kazaların:

Yüzde 481 evde ve tatilde,

yüzde 30'u İntihar,

yüzde 18'i trafik,

yüzde 4'ü iş kazası.

Ülkemizde başka ülkelerle kıyaslanabilecek, sağlıklı kaza kayıtları olmadığı biliniyor. Ayrıca kazaların içinde iş kazalarının büyük bir pay sahibi olduğu da açık. Her iki konuda da İsveç'le kıyaslanabilir düzeye gelmemiz umut ve dileğiyle.

Gazanfer AKSAKOĞLU

12-18 YAŞ ÇALIŞAN ÇOCUKLARDA BESLENME

Ergenlik, çocukluktan erişkinliğe geçiş sürecidir. Bu süreç hormonal etkiyle ortaya çıkar. Bu dönem, büyüme-gelişimde hızlanma ve karakterize bir dönemdir. Bu dönemdeki beslenme gereksinmesini, organizmanın gösterdiği hız belirler. Vücut büyüme ve gelişimi ile ortaya çıkan en önemli sağlık gereksinmesi uygun ve yeterli bir beslenmedir. Bu dönem çocukları için enerji alımı, enerji harcanmasına eşit olmalı ve çocuğun büyümesini destekleyecek şekilde yeterli olmalıdır. Beslenmede temel ilke yeterli ve dengeli beslenmenin sağlanmasıdır. Yeterli beslenme besin öğelerinden vücudun gereksinmesi düzeyinde alınmasıdır. Dengeli beslenme ise günlük öğünlerde alınan besinlerde bütün besin gruplarının bulunmasıdır.

Ergenlik öncesi dönemden başlayarak her iki cinsten vücutta yağ dokusu artar. Bu fazlalık kız çocuklarında ergenlikten sonra da devam eder. Erkeklerde ise boy uzamasının en yüksek noktaya erişmesinden sonra, vücut yağ dokusunda belirgin bir azalma gözlenir. Ergenlik öncesinde.

erkek çocuklarda kızlara kıyasla fazla olan kas gelişmesi ve kas kuvveti ergenlik döneminde daha da gelişir.

Ergenlikte hızlı büyüme ve gelişme boyda uzamaya vücut ağırlığında artışa neden olur. Bu artış kızlarda daha önce gelişir ve daha az şiddetle görülür. Erkeklerde ise, hızlı büyüme ve gelişmenin şiddeti ve süresi değişiklik gösterir. Bu nedenle kalori gereksinmesi ve çeşitli besinlere gereksinim ergenlik dönemindeki çocuklar için de farklılık gösterir. Eğer bu dönemde erkekler, kızlar gibi beslenirlerse, büyüme hızlarını ve fiziksel aktivitelerini karşılayacak yeterli beslenmeyi sağlayamayacaklardır. Eğer kızlar, erkekler gibi beslenirlerse, aşırı beslenme ortaya çıkacaktır. Bu nedenle, enerji ve diğer besin öğelerine ne zaman, ne kadar gereksinme duyduklarının belirlenmesi zor ama gereklidir.

Artan bu gereksinimlerin karşılanmasında ise gencin yaşam şekli, bilgisizlik nedeniyle kazandan yanlış alışkanlıktan ve bunlara bağlı olarak gelişen çeşitli sağlık sorunları ortaya çıkmaktadır. Çocukluktan erişkinliğe geçişin ruhsal tepkileri günlük beslemeye de yansır. Çocuk bir bağımsızlık gösterisi olarak ailesinin beslenme alışkanlıklarına uymamayı yeğler. Öğün atlama, bu dönem çocukları arasında zaman yetersizliği ve diğer aktivitelerin önceliği nedeniyle çok sık rastlanan bir olgudur.

Bu dönem çocukların bir bölümü ortaöğrenim öğrencileri, diğer bölümü genç işçi (çırak) grubudur. Yapılan araştırmalarda her iki grubun beslenme sorunu olduğunu göstermektedir, özellikle çırakların önerilen miktarda enerji tüketmedikleri, hayvansal protein alımlarının düşük olduğu, vitamin ve mineral gereksinimlerini tükettikleri diyetle karşılayamadıkları bulunmuştur. Bu dönem çocuklarının çalışma ya da okul gününün son saatlerinde yorgunluk, dikkat azalması, halsizlik, baş ağrısı, baş dönmesi, uşüme terleme gibi sağlık bozukluklarından yakındıkları gözlenmiştir. Bu sorunun arkasında yatan temel etmen yetersiz dengersiz ve düzensiz beslenmedir.

Dışarıdan yemek almak zorunda olan grup ergenler için en önemli nokta alınan besinin temizlik ve sağlık kurallarının uygun yerlerde üretilmiş ve sunulmuş olmasıdır.

Antalya sanayi bölgesinde çalışan çırakların enerji harcamaları, beslenme ve sağlık durumları üzerine bir araştırma yapılmış, bu araştırma sonucunda çırakların beslenmelerinin tahıla dayalı olduğu, harcadıkları enerjiden daha düşük düzeyde enerji aldıkları saptanmıştır. Bunun yanısıra hayvansal protein, yağ, kalsiyum, A vitamini, riboflavin, niasin ve C vitamininin de çırakların büyük çoğunluğu tarafından yetersiz düzeyde tüketildiği ortaya çıkmıştır.

Diyarbakır sanayi bölgesinde çalışan çırakların beslenme durumlarını inceleyen bir araştırma yapılmış; bu araştırma bulgularına göre %51,4'ünün öğün atladıkları bulunmuştur. Enerji ve besin öğeleri yönünden gereksinme ve tüketilen miktarların karşılaştırmalı dökümü ise Tablo'da görülmektedir.

TABLO

Diyarbakır Sanayi Bölgesi'nde Çalışan Çırakların Enerji ve Besin Öğeleri Tüketim Ortalamalarının Önerilen Miktarlarla Kıyaslanması:

Enerji ve Besin Öğeleri	Tüketilen Miktarlar	Önerilen Miktar	Fark %
Enerji (kcal)	2402 ± 620,4	3017	- 20,4
T. Protein (g)	77,9 ± 19,2	75	+ 3,9
Hay. Protein (g)	19,2 ± 10,2	25	- 23,2
Yağ (g)	57,9 ± 24,0	97	- 40,2
Kalsiyum (mg)	357 ± 135,2	700	- 49,0
Demir (mg)	12,1 ± 4,1	15	- 19,3
Vit. A (İ.Ü.)	3612 ± 3997,5	5000	- 27,7
Thiamin (mg)	1,02 ± 0,46	1,30	- 21,5
Ribotlavin (mg)	0,88 ± 0,47	1,60	- 45,0
Niasin (mg)	11,6 ± 4,02	19,8	- 41,4
Vit. C (mg)	57 ± 36,7	50	+ 14,0

Bu grup çocukların dengeli ve yeterli beslenmelerini sağlamak için yapılacak işlemler üç kümeye ayrılabilir. Bunlar işyerinde beslenme, evinde iş- çinin beslenmesi ve işçinin işyerinde kendi olanaklarıyla beslenmesidir. İşyerlerinde işçi beslenirken yemeğin yalnızca enerji değeri yönünden düşünülmemesi gerekmektedir. Besin tür ve miktarları öğünlere, sabah 1/5, öğle 2,5/5 ve akşam 1.5/5 olarak bölünebilir. Öğlen yemeği sağlandığında, bu yemeğin günlük besin gereksinimlerinin yansını karşılar nitelikte olması gereklidir. Ara dinlenmelerde sıvı gıdalar verilmesi de psikolojik doyum açısından olduğu kadar, fizyolojik gereksinme açısından da önerilmektedir. Çıraklar evlerinde genellikle tahta dayalı besinlerle beslenmektedirler. İşçilerin evde beslenme durumunu düzeltmek için iki işlem yapılabilir. Birincisi devletin ücret politikasını belirlerken, fiyat artışına uygun olarak işçinin evindeki beslenme durumu gözönüne alınmalıdır. İkinci grup işlemler ise çırak ve çırağın ailesine yönelik beslenme eğitimidir. Çıraklar işyerinde

kendi olanakları ile besleniyorlarsa kendi yemeğini evinden getiren ıracılar için bu yemeği rahatça yiyebileceği yer sağlanmalıdır. Çoğu zaman işçinin evinden getirdiği yemek yetersizdir. işçinin ne yediklerini incelemek, gerekirse bir ekleme yapılması dşnlmelidir. Eğer ıracı evinden de yemek getirmiyorsa, çevreden sağlıklı ve nitelikli gıdalar elde edebilmesi [sağlanmalıdır. işçilerin dengeli ve yeterli beslemeleri için, beslenme ve diyetetik alanında yetişmiş diyetisyenlerin yardım ve danışmanlığı gereklidir.

A. Evrim TÜRKMEN (Diyetisyen/Ankara)

4. OKUR SEMİNERİ SONUÇ BİLDİRGESİ

"alışma Ortamı" dergisi okurlarınca, 8-9 Mayıs 1993 tarihlerinde, "Kentte 7-17 yaş çalışan ve çalışmayan çocukların sağlık-sosyal sorunları ve sosyalleştirilmiş sağlık hizmetlerindeki yeri" tartişılmış ve şu sonuçlara varılmıştır.

1- Toplum hekimliği yaklaşımıyla, kentte yaşayan 7-17 yaş ocuk grubu, çok önemli risk altında olan bir grup olarak değerlendirilmiştir.

Bu yaş grubu içerisinde düzenli okula devam eden öğrencilerin dışında, hem çalışan hem de okuyan, tam zamanlı çalışan ya da "sokağın çocuğu" durumunda bulunan gruplar mevcuttur.

2- Okul ağı grubundaki çocuklar için önemli risk faktörlerinin başlıcaları, evre ve hijyen koşullarının yetersizliği, bulaşıcı hastalıkların yaygınlığı ve öğrenimi engelleyecek bedensel, psikolojik ve sosyal sorunlardır.

Okul sağlığı hizmetlerinin, temel sağlık hizmetleri içinde ekip hizmeti olarak yürütülmesi, hekim dışında ğretmen, sosyal çalışmacı ve ocuk psikologlarının da bu ekip içinde bulunması ve sağlık eğitimi açısından öğretmenin bu ekibin temel taşı olması gereklidir.

3- Sokakta yaşayan ve/veya çalışan çocukların, daha çok gelir ve eğitim düzeyleri düşük, kalabalık ve çok çocuklu, kırdan kente gy yaşamış ve parçalanmış ailelerden geldikleri bilinmektedir. Bu gruptaki çocuklar büyük sosyal risklere maruz kalmaktadırlar. Suistimale uğrama ve suça eğilimin artması bunların en başta gelenleridir.

Sorunun zm multi disiplinler bir yaklaşımla mümkündür,

Bu grup için, sosyal hizmet uzmanlarının dahil olduğu entegre temel sağlık hizmetlerine gereksinim vardır.

4- alışan ocuklara gelince; eğitimden ve kişisel gelişmeden uzak kalma, büyüklerden daha fazla iş riskine ve sömürüye maruz kalma, fazla çalışma gibi durumlar bu grubun karşılaştığı önemli riskler arasındadır.

ILO tarafından IPEC programı çerçevesinde, çocukların zamanla tamamen çalışma hayatından elimine edilmelerine yönelik programlar yrtlmeye başlanmıştır.

Uzun erimli temel önlemler, ailenin temel gereksinimlerinin karşılanması, örgün mesleki eğitim olanaklarının yaygınlaştırılması ve bu eğitimin iş bulma garantisiyle bütünleştirilmesidir.

Temel bir faktör olarak, bu yaş grubuna ulaşacak hizmetlerde basan sağlanabilmesi, sosyalleştirilmiş sağlık hizmetleri çerçevesinde, özellikle kentlerde sunulacak ve herkese ulaşan temel sağlık hizmetlerinin verilmesiyle mümkündür. Bunun için sektörlerarası işbirliği ve toplumun eğitimlere katılımının sağlanması gereklidir. Bu nedenle gerek kentlerin gecekondu bölgelerinde, gerekse işyerlerinin ağırlıklı olduğu bölgelerde, yere kuruluşlar ve toplum katılımıyla sağlık ocaktan sayı ve kalitesinin yükseltilme sini amaçlayan kampanyaların düzenlenmesi gereklidir.

Böyle bir kampanyada 7-17 yaş grubuna nitelikli hizmetin götürülebilmesi için sağlık ocağı personel için de, ocuk psikiyatristi, ocuk gelişim nörolojisi, adlesans psikiyatristi, beslenme ve sosyal hizmet uzmanı gibi bu yaş grubu için önemli yeri olan personelin bulunması zorunluluğu vurgulanması gereken önemli noktalardan biridir.

Dr. Yasemin GÜNAY İstanbul